

# GEORG LAURSEN

## Fra malersvend til sovjetagent

ANDEN DEL

Af Julie Birkedal Riisbro

**Dette er anden del af beretningen om den danskfødte kommunist Georg Laursen og hans mangesidige arbejde i kommunismens tjeneste. Artiklen kaster lys over hans tid som sovjetisk agent i Fjernøsten i 1930'erne, hans virke som højtplaceret medarbejder i Den Kommunistiske Internationale, hans arbejde med radiopropaganda under Anden Verdenskrig og hans skæbne som offer for Stalins udrensninger i slutningen af 1940'erne.**

**G**eorg Laursen (senere Moltke) blev født i Svendborg i 1889. Efter en uddannelse som dekorationsmaler engagerede han sig i fagligt og politisk arbejde med et ståsted på arbejderbevægelsens radikale fløj. Som beskrevet i en tidligere artikel opholdt han sig i mere end ti år i udlandet, særligt i Schweiz, som han dog til sidst blev tvunget til at forlade på grund af sine politiske aktiviteter. Efter hjemkomsten til Danmark i 1919 tog han del i opbygningen af Danmarks Kommunistiske Parti; en kort overgang stod han endog i spidsen for partiet og blev senere dets næstformand. Også i Den Kommunistiske Internationale, Komintern, var han et kendt navn. Han deltog i flere kongresser og plenarmøder og blev valgt som medlem af den såkaldte Internationale Kontrolkommission, IKK. Ved siden af sit mere officielle arbejde udførte han tidligt en række mere eller mindre illegale opgaver; formentlig var det på baggrund af dette, at han blev hvervet som fuldtidsagent hos det sovjetiske hemmelige politi i foråret 1925. I den egenskab blev han sendt til Berlin på en mission, der skulle vise sig



at få fatale konsekvenser; Laursen blev arresteret og i foråret 1927 idømt to et halvt års fængsel for højforræderi. Allerede i oktober samme år blev han imidlertid frigivet i en tysk-sovjetiske fangeudveksling, hvorefter han satte kursen mod Sovjetunionen.<sup>1</sup>

Efter løsladelsen slog Georg Laursen sig ned i Moskva sammen med sin kæreste fra tiden i Berlin – Elfriede Marczinski. I marts 1929 kom deres eneste barn Solveig til verden. På mange måder var der altså tale om en helt ny tilværelse, og danskeren så sig tilsyneladende ikke tilbage. I hvert fald blev han i marts 1928 optaget i det sovjetiske kommunistparti, og samme år fik ægteparret sovjetisk statsborgerskab. En ny identitet måtte der også til, nu hvor navnet Georg Laursen i offentligheden var blevet kendt som associeret med kommunistisk spionagevirksomhed. I en såkaldt “selvbiografi” noterer han således, at “mit rigtige navn er Laursen, Georg. Navnet Moltke, Georg Franzevitj, har jeg fået i 1928 i Moskva af konspirative årsager i forbindelse med mit illegale arbejde”.<sup>2</sup>

Af hans kadrepapirer hos Kominterns personale- eller kadreafdeling,

*I de perioder, hvor Georg Laursen opholdt sig i Moskva, fik han indimellem besøg af tilreisende danske kommunister, herunder Aksel Larsen. Ifølge de foreliggende oplysninger stammer dette billede af de to i selskab med Elfriede fra slutningen af 1920'erne.*

fremgår det desuden, at han inden for de næste par år afbrød al forbindelse til familien i Danmark, som han ellers fortsat havde været i kontakt med under afsoningen af fængselsdommen i Tyskland.<sup>3</sup>

Vi kan se, at han stadig bestred enkelte "ordinære" politiske poster. I en oversigt over dokumenter i Kominternarkivet med særlig dansk relevans refereres til en skrivelse dateret 25. februar 1928. Om denne står der nærmere i kildeoversigten; "Brev fra G. Laursen (DKP's repræsentant ved EKKI) til DKP's CK".<sup>4</sup> Det ser med andre ord ud til, at han i en eller anden udstrækning fortsat arbejdede for det danske parti også efter sit fængselsophold og ankomsten til Sovjetunionen. Det er desuden værd at bemærke, at han i brevet omtales som DKP's "repræsentant" ved Kominterns eksekutivkomite. Også andre danske kommunister optrådte på et tidligt tidspunkt i denne egenskab. Ifølge forfatter Ole Sohns oplysninger fik man imidlertid først i 1936 officielt en sådan i skikkelse af Arne Munch-Petesen. En forklaring på denne uoverensstemmelse kan være, at der var tale om repræsentanter på forskellige bureaukratiske niveauer.<sup>5</sup>

Ligeledes var han stadig medlem af Den Internationale Kontrolkommission og deltog i egenskab heraf på Kominterns sjette kongres i sommeren 1928. Måske lå det allerede på dette tidspunkt i kortene, at nye store opgaver i udlandet var i vente, i hvert fald trådte han nu ud af kontrolkommissionen.<sup>6</sup>

Samtidig tyder meget på, at han under sin første tid i Moskva fortsat var knyttet til det hemmelige politi, OGPU (fra 1934 NKVD), men nærmere omtale af hans funktioner her er ikke at finde i hans personsag i Kominternarkivet.

## Agent i Shanghai

1930'erne er den periode i Laursens liv, det er sværest at trænge til bunds i. Den ekstraordinært høje grad af hemmelighedskræmmeri, der omgærdede hans virksomhed i disse år, har gjort, at de skriftlige vidnesbyrd er få, og at den nærmere karakter af hans arbejde kun blev omtalt de steder, hvor det var strengt nødvendigt – hvilket *ikke* gjaldt Kominterns personaleafdeling. Dertil kommer, at de kilder, der måtte eksistere, med al sandsynlighed befinder sig i det hemmelige politis arkiver, hvor de fortsat er utilgængelige for forskningen. Men hvad kan vi alligevel med større eller mindre sikkerhed fastslå om hans færden i disse år?

Det har tidligere været antaget, at Laursen var tilknyttet Sovjetunio-

nens militære efterretningstjeneste; dette har således historikerne Kurt Jacobsen og Bent Jensen begge erfaret gennem deres russiske kontakter.<sup>7</sup> Ingen af dem har dog haft adgang til samtlige dokumenter i Laursens personsag. På baggrund af disse dokumenter synes der ikke at være tvivl om, at hans arbejde skete i OGPU/NKVD-regi. Dels angives dette ret entydigt i hans partipapirer, og dels understreges tilhørsforholdet yderligere af, at han i denne periode modtog en særlig hædersbevisning for indsatsen her.<sup>8</sup>

Alt tyder desuden på, at Laursen specielt arbejdede for det hemmelige politis særlige udlandsafdeling, INO, al den stund han, at dømme efter en lang række vidnesbyrd, endnu engang blev udpeget til en udlandsmission – denne gang i Kina.

Ifølge Kurt Jacobsen blev han omkring 1930 sendt til Shanghai, hvor han opholdt sig en god del år frem. Her skulle han efter historikerens oplysninger have opereret under dække af at være tæppehandler og købmand. Også Bent Jensen har af kontakter i Sovjetunionen fået oplysning om, at Laursen arbejdede i Kina i 1930'erne, uden at Jensen dog mere præcist angiver hvor.

Hertil kommer en række kilder med tilknytning til DKP eller med personlige relationer til Georg Laursen. En af dem er Villy Fuglsang, der mødte Laursen i Moskva i dagene op til afslutningen af Anden Verdenskrig i Europa. I sine senere udgivne erindringer skriver Fuglsang, at han gennem den ledende danske kommunist Martin Nielsen havde hørt om Laursens "eventyrlige liv", blandt andet i Shanghai. Desuden fremgår det af en række avisartikler fra 1935, at den almindelige antagelse hos Laursens tidligere partikammerater i DKP var, at han dengang opholdt sig i Kina. En af hans personlige bekendte i Danmark fra en langt senere periode var af samme opfattelse. Også avisen Land og Folk nævner hans tid her i sin nekrolog over ham fra 1977.<sup>9</sup> Samlet set har vi altså en række forskellige vidnesbyrd, der alle peger i samme retning. Trods den manglende arkivadgang vil det følgende afsnit derfor hvile på den præmis, at Laursen efter al sandsynlighed opholdt sig i Kina i 1930'erne, nærmere bestemt i storbyen Shanghai, og at det således vil være absolut relevant at se lidt nærmere på den sovjetiske efterretningsvirksomhed i Fjernøsten i disse år.

En forsker i kinesisk historie har fremhævet, at Sovjet *netop* i første halvdel af 1930'erne sendte en række af sine topagenter til Shanghai, hvor de, forklædte som journalister, lærere og andet, arbejdede for den internationale kommunisme. Med hans ord var disse "blandt de bedste russerne nogensinde havde haft". Samtidig gør han det klart, at det var

I 1935 var det ti år siden, at Georg Laursen sidst havde været i Danmark, og han be-  
fandt sig sandsyn-  
ligvis på den an-  
den side af jorden.  
Alligevel fandt  
hans navn vej til  
både danske og in-  
ternationale aviser  
i forbindelse med  
en opsigtsvekkende  
spionagesag på eu-  
ropæisk grund. De  
viste artikler stam-  
mer fra Social-De-  
mokraten og Ekstra  
Bladet

# Spionen, der er anholdt i Frankrig, er Kommunisten Georg Laursen.

Danskeren, der blev Kammerat med Lenin og  
eft' en mislykket politisk Karriere i Danmark,  
traadte i hemmelig russisk Tjeneste.

Tidligere dømt for Højforræderi ved Rigs-  
retten i Leipzig.

**M**YSTIKEN om Danskeren, der  
sidder arresteret i Strasbourg  
for Spionage, synes nu at være hævet.

Et Telegram til Deutsches Nachrich-  
tenbüro fra Paris meddeler, at det er  
konstateret, at den saakaldte Daniel  
Nielsen i Virkeligheden er den tidligere  
Næstformand i det danske kommunisti-  
ske Parti, Georg Laursen, der har rejst  
paa falsk Pas.

## Den danske Kommunist, der blev Kammerat med Lenin.

Man er dermed naaet Løsningen af  
den gaadefulde Spion-Sag et betyd-  
ningsfuldt Skridt nærmere. Georg Lau-  
rsen er herhjemme et kendt Navn, og  
hans politiske Meningsfæller er viden-  
de om, at han er en meget benyttet  
Kraft i Sovjet-Ruslands hemmelige il-  
legale Tjeneste, hvad der tidligere har  
skaffet ham en Fængselstraf i Tysk-  
land.

Georg Laursen er født i Aarhus og  
uddannet som Maler. Som ganske ung  
drog han til Svejts, hvor han kom i  
en intim Føling med de landflygtige  
russiske Bolchevikere, der dengang  
boede her. Han traadte ind i Studie-  
kredsbevægelsen, hvis nærmeste Over-  
leder var selveste Lenin, og Georg  
Laursen har selv holdt af at fortælle,  
at han hørte til Lenins nærmeste Om-  
gangsreds, og naar det alvorlige Ar-  
bejde om Dagen var endt, tog han ofte  
en Pot Kegler med den store Kommu-  
nist!

Efter Krigen begyndte Laursen at in-  
teressere sig for Danmark. Han meldte  
sig pludselig i det kommunistiske Parti  
i Aarhus — og det fortælles, at han var  
blevet udvist af Svejts, saa allerede  
dengang saa Myndighederne have haft

anden Dansker, der var arresteret for  
Spionage, nemlig Premierløjtnant Lem-  
bourg.

Laursen udstod ikke hele sin Straf,  
men kom tilbage til Sovjet, da der  
blev udvekslet Fanger med Sovjet, der  
havde arresteret nogle Tyskere for  
Spionage. Naar Laursen var blandt de  
Folk, Russerne ønskede at faa igen,  
viser det, hvilken Betydning man til-  
lagde ham.

Da han kom tilbage til Rusland, gif-  
tede han sig med en tysk Dame, og  
det vakte betydelig Opsigt. Det fortæl-  
tes nemlig, at det var den Dame, der  
havde angivet ham overfor de tyske  
Myndigheder — man aner Rammen om  
en spændende og romantisk Spion-  
-



Spionen Georg Laursen.

man. Om den tyske Dame nu arbej-  
der sammen med Laursen og er iden-  
tisk med Charlotte Sackenreuter, der  
ogsaa er arresteret, vides ikke.

## I Besiddelse af 2 Mill. Francs.

For Kommunisterne kommer Oplys-  
ningen om, at Laursen er identisk med  
den falske Daniel Nielsen.

## Overtager Falck Zonen?

Der har været forhandlet,  
men det betragtes som  
tvivlsomt.

Et Forlydende vilde i Gaar vide, at  
en Række Forhandlinger, der har væ-  
ret ført i længere Tid, var resulteret i,  
at Falcks Redningskorps havde beslut-  
tet at overtage Zone-Redningskorps.  
Vi foretog i Gaar Eftermiddags det-  
te Forlydende for Direktør Duulund i  
Falcks Redningskorps, der udtalte:

— Det er vist den lille Fjer, der er  
blevet til de mange Høns. Det er rig-  
tigt, at der har været ført visse For-  
handlinger med Zoneredningskorps  
paa dettes Foranledning, men der er  
95 Procents Chancer for, at Forhand-  
lingerne ikke fører til noget Resultat.

## DØDSFALD

Skræderlaugets tidligere Vice-  
oldermand.

Tidligere Viceoldermand i Skræder-  
lauget i København, Hr. Skræder-  
mester M. G. Rasmussen, er efter mange  
Aars Lidelser af en uheldbreddelig Syg-  
dom aagaet ved Døden.

M. G. Rasmussen, der drev en stor  
Forretning, der nu føres videre af Søn-  
nen, var en retlinjet Personlighed, der  
gennem Aarene ogsaa viste Forstaaelse  
overfor de Krav og Spørgsmaal, der  
blev rejst fra Arbejdsside, som saa-  
dan vil sikkert mange mindes ham nu  
ved hans Død.

## Personalia

25 Aars Jubilæum.

I Dag har Tjener Vald. Jensen, Sten-  
gade 50, virket i sit Fag i 25 Aar.  
Valde har altid været afholdt af  
Gæsterne.

et af de farligste steder at operere, idet en afsløring enten var lig med  
en lang fængselsstraf eller henrettelse.<sup>10</sup>

At Kreml netop dengang sendte sine bedste folk til Shanghai, bun-  
dede i flere forhold. Byen udgjorde et vigtigt knudepunkt for Komin-  
terns og Sovjetstatens aktiviteter i Fjernøsten, på samme måde som  
Berlin — indtil 1933 — gjorde det i europæisk sammenhæng. Begge ste-



# Ekstra Bladet

REDAKTIONEN I PARIS, LONDON, BERLIN, RIG, WEN, NEW YORK, SYDNEY, ADELAID, MELB. O. STOCKHOLM

ABONNERENTSPRISER			
	1 år	6 Måned	3 Måned
1. Klasse	36.00	18.00	9.00
2. Klasse	24.00	12.00	6.00
3. Klasse	12.00	6.00	3.00
4. Klasse	6.00	3.00	1.50

Landeposter: 10 Øre — Procent 10 Øre

## VISKER OM LINIS FALD

### over, at det abessinske ke kan gennemføres?

## MERE MYSTIK OM Spionen i Strasbourg

Tysk Meddelelse om, at han er „Det danske Kommunistparti's tidligere Kæstformand, Georg Laursen



## OBERSTLØJTNANT ELMGREN NÆR VED AT BLIVE FANGET

Paa Flugt for Oberst Harhof

**København, 1 Dag**  
**Præsident for Hærens**  
 UNDER Efterundersøgelsen i Dag og for Køddag indtræder der en svært situation.  
 Oberstløjtnant Elmgren, Hærens, havde været sig helt frem til Hærens for at tilrettelægge indtagelsen af et helt Terræn. Her blev han pludselig overrasket af Fjenden, der salerter af Oberst Harhof, Aarhus. Oberstløjtnant maatte skyndsomst flygte mod sin Kæde for ikke at blive taget til Fange, og inde i Rym udvandede der sig en raskt Kæde mellem den freykyklands Fjende og Oberstløjtnantens lille Fortov. Oberstløjtnantens eneste lille Forsiddagen paa tilbage, Gang paa Gang kædes ud af sine Stillinge af den hurtigt freykyklands Fjende.

## VERDENREKORD I PISTOLSKYDNING

Svenskøren Ullman skyder 548 Points ved Verdensmesterskaberne i Rom.

**Berlin, 1 Dag**  
**Præsident for Skidsløbet**  
 VED Verdensmesterskaberne i Pistol skydning i Rom blev Svenskøren Ullman i Dag Verdensmester og scorede 548 Points, som den gamle Rekord var paa 542 sat i Stockholm 1929 af Zeland.

## Frankrig siger: Sojets allerbetydeligste Agent HVEM LAURSEN ER

**Berlin, 1 Dag**  
**DEUTSCHES RADKOMITEE**  
 YENBORG meddelelse fra Paris:  
 Ved Undersøgelsen af Spionageaffæren konstateredes det i Gæse, at den såkaldte D a n i e l W i l e s o n i Virkeligheden er Hændermanden for det danske kommunistiske Parti Georg Laursen, som har rejst paa falsk Pas.

## Mere Mystik En af Sojets betydeligste Agenter

ESTRABLANDETS Kæstformand i Paris angiveligt efter en Hændermand med Omtrent for det samme Pas i Strasbourg.



Georg Christensen, der var det kommunistiske Partis Formand i de her de Georg Laursen medved Hændermanden.  
 I sin Dags en Manden virkelig Niels samt en Antrænge til at have falske Pas er det.  
 Paa nærværende Tidspunkt kan man sikkert gaa ud fra at Antrængen i sit Fald ikke mere er Dansk.

## Georg Laursen Eventyreren, der drog til Rusland

Georg Laursen er faldt paa Aarhus spæen. Forældrene var Arbejdere paa Landet og flyttede siden til Aarhus hvor sønnen kom i Militæret, og de blev var

# IGNER

ener!

# hed: lid

## STATSBANERNES VINTERKØREPLAN

### Ændringer i Lyntogsfarten og paa Kalundborgruten Forbedret Nærtrafik. - Forbedret Lyntogsfart

**STATSBANERNES** Vinterkøreplan som træder i Kraft d. 6. Oktober indeholder en Række Ændringer baade med Hensyn til Nærtrafikken og den svære Stambanetræk.  
**Generaldirektor Knudsen**, karakteriserer Ændringeren saaledes: Ydligere Forbedringer i Nærtrafikken. Nye Hænder i Vækst og Nødsfald, og en Udvidelse af Lyntogstidspunkterne.  
**Lyntogene**  
 Blandt andet for at muliggøre Omtrent af „Kronjorden“ og „Østjorden“ med en Følgende af Store Både, skænder „Østjorden“ fra København KL 7.30, alt paa 50 Minutter for „Kronjorden“ og fra Nyhavn Station 8 Min. efter „Østjorden“ med Ankomst til Aarhus KL 13.00.  
 „Østjorden“ fra Roskilde og Slagelse, der (Fortælleren Side 8.)

der var Moskvas politik bestemt af en kombination af både ideologiske, militære og sikkerhedspolitiske hensyn.

Hvad Kina angår, havde de sovjetiske ledere således i perioder store forventninger til en kommende socialistisk revolution. Alene af den grund fulgte de udviklingen både i landet som helhed og i det kinesiske kommunistparti med den største opmærksomhed. Set med sovjetideo-

logiske briller udgjorde specielt Shanghai desuden en vigtig brik i den vestlige imperialismes udnyttelse af de koloniale og halvkoloniale lande i Asien. Byen var på det tidspunkt omdrejningspunktet for Kinas handel. Den havde gennem mange år været præget af en række fremmede magters tilstedeværelse, og der eksisterede fortsat en international bydel, hvis styre lå i udenlandske hænder og varetog både britiske, franske og tyske interesser.

I Kreml var troen på en *snarlig* socialistisk revolution i Europa til gengæld dalet i løbet af 1920'erne, og som konsekvens havde man undfanget en ny strategi, hvor det gjaldt om at fravriste de imperialistiske stormagter deres oversøiske kolonier og de betydelige ressourcer, de derigennem rådede over. På den måde mente man at kunne give nyt liv til den revolutionære proces, ikke kun i de koloniale lande, men i anden omgang og på lidt længere sigt også på det europæiske kontinent. I Kina havde Sovjetunionen tidligere efterlevet denne strategi gennem et samarbejde med det antiimperialistiske, men borgerlige nationalistparti Koumintang. I april 1927 kom det dog til et voldsomt brud, da partiets nye leder Chiang Kai-shek gennemførte en blodig massakre i Shanghai på kommunister og fagforeningsfolk. Nu gjaldt det så om at finde nye veje til at overvinde tilbageslaget og fremme den kommunistiske sag.

Også ud fra et sikkerhedspolitisk perspektiv var sovjetledelsen imidlertid stærkt optaget af de imperialistiske magters aktiviteter i Kina. Først og fremmest drejede det sig om truslen fra Japan, der i 1931-1932 manifesterede sig i den japanske anneksion af den nordkinesiske provins Manchuriet og den efterfølgende oprettelse her af lydstaten Manchukuo. Denne trussel, der yderligere tog til i de følgende år, var rettet mod både Kina og Sovjetunionen. I Moskva nærede man en voksende frygt for, at Japans stadig mere ekspansionistiske politik ville føre til en regulær krig.

Dertil kom endelig, at Shanghai efter den russiske revolution var blevet hjemsted for en større gruppe antikommunistiske eksilrussere. Ligesom i Berlin og andre europæiske storbyer var det en vigtig opgave for de sovjetiske efterretningstjenester at holde et vågent øje med disse gruppers aktiviteter, som i samspil med andre fjendtlige kræfter mentes at kunne udgøre en trussel mod sovjetregimets eksistens.<sup>11</sup>

Til at løfte alle disse vitale opgaver havde Sovjet og Komintern opbygget et vidtforgrent efterretningsnetværk i Shanghai. Både det hemmelige politi/INO og den militære efterretningstjeneste opretholdt residenturer i byen. Kominterns vigtige Afdeling for Internationale Forbindelser (OMS), der varetog kommunikationen mellem Moskva og de lokale kommunistpartier, havde siden 1921 ligeledes haft et vigtigt

forbindelsespunkt her. Læg dertil, at Kina og i særlig grad Shanghai var bindeled til et bredere netværk af kommunistpartier og kommunistiske fagorganisationer i en lang række lande i Østasien og Stillehavsområdet.<sup>12</sup> Den danske agent befandt sig altså endnu engang i et af de verdenspolitiske brændpunkter.

Hvilke funktioner Laursen helt konkret varetog for det hemmelige politi under opholdet i Kina, ved vi ikke. Men der er ingen tvivl om, at han allerede havde stor erfaring inden for en bred vifte af efterretningsopgaver. Helt tilbage i DKP-tiden ser han f.eks. ud til at have været involveret i at smugle politiske flygtninge fra Tyskland til Danmark, forsyne dem med pas og eventuelt hjælpe dem videre til Sovjetunionen.<sup>13</sup> I agentårene i Tyskland beskæftigede han sig ikke bare med en række udenrigspolitiske spørgsmål, men også med interne forhold i det tyske kommunistparti og forskellige emigrantgruppers antisovjetiske virksomhed.<sup>14</sup>

At indsatsen i Shanghai var yderst værdifuld for det hemmelige politi understreges af, at det var i denne periode – helt præcist i 1935 – at han blev tildelt en særlig udmærkelse i form af den betydningsfulde orden som “ærestjerkist”. Denne blev normalt givet til højere placerede medarbejdere i OGPU/NKVD og indbefattede en række privilegier.<sup>15</sup>

Et fingerpeg om Laursens aktiviteter i Kina kan vi måske også få fra de vidnesbyrd, der antyder, at han under sit ophold her på en eller anden måde agerede i samklang med den tyske storspion Richard Sorge. Villy Fuglsang skriver, at han virkede som “et slags sidestykke til den berømte Sorge”. Laursen selv havde ifølge Fuglsang sagt: “Blot var jeg mere heldig [...] Sorge blev jo afsløret og henrettet”.<sup>16</sup> Sikkert er det i hvert fald, at tyskeren også opererede i Shanghai i perioden 1930-1932, og at han var en vigtig brik i den sovjetiske spionagevirksomhed, der fandt sted i Fjernøsten i disse år.

Hvor direkte relationen til Richard Sorge var, er uklart; det har indtil videre ikke været muligt at finde spor af Laursen i de efterhånden mange værker om Sorge og hans netværk i Fjernøsten. Måske skal Villy Fuglsangs udtryk “sidestykke” tolkes helt konkret, altså som udtryk for, at Sorge og Laursen kørte et parallelt løb og udførte opgaver af samme karakter – blot i hvert deres regi. Men det er også muligt, at der var tale om et egentligt samarbejde. Ifølge Kurt Jacobsens kontakter i Sovjetunionen befandt de to sig under alle omstændigheder i samme vægtsklasse som agenter. Om Sorge ved vi, at han tidligere havde arbejdet for OMS, men i 1930 blev sendt til Shanghai af Sovjetunionens militære efterretningstjeneste, hvor han opererede under dække af at være



journalist. Der er endvidere vidnesbyrd om, at han med Shanghai som udgangspunkt gennemrejste Kina på kryds og tværs for at etablere forbindelse til kinesiske kommunister, og at han også rapporterede om den militære situation i landet.<sup>17</sup> At de to agenter på papiret havde hver deres arbejdsgiver, bør ikke i sig selv tolkes som en hindring for en høj grad af indbyrdes kontakt. Dels eksisterede der et ganske tæt samspil mellem de forskellige tjenester, dels var det almindelig praksis, at agenter kunne skifte fra det ene efterretningsorgan til det andet.<sup>18</sup>

Under sit ophold i Fjernøsten havde Laursen følgeskab af Elfriede og Solveig. I en selvbiografi fra januar 1941 skriver han om hustruen: "Vi har været gift siden 1928, og hun har siden da været med mig overalt og har hjulpet mig i mit arbejde. Hun har også haft selvstændige opgaver, som hun har udført godt."<sup>19</sup> Ifølge en langt senere bekendt lød rygten, at de tre i Kina på det nærmeste havde levet et overklasseliv som storkøbmandsfamilie.<sup>20</sup>

De store risici, der var forbundet med arbejdet som hemmelig agent, var Laursen altså endnu engang villig til at acceptere af hensyn til den kommunistiske sag – ikke bare når det gjaldt hans egen person, men ligeledes i forhold til sine nærmeste. Også selvom han blot få år forinden i Tyskland havde erfaret, at det virkelig kunne gå helt galt, og at han øjensynligt dengang kun ved Moskvas mellemkomst var sluppet relativt billigt.

Et uafklaret spørgsmål er, om Laursen var fast stationeret i Kina gennem det meste af 1930'erne, eller om han rejste mere omkring i verden end tidligere antaget. På trods af at han ti år før havde lagt tilværelsen i fædrelandet bag sig, havnede hans navn således i efteråret 1935 på besynderlig vis endnu engang på forsiden af de danske aviser. I Strasbourg havde politiet arresteret en mandlig og en kvindelig spion, der blandt andet blev fundet i besiddelse af en liste over sovjetagenter i Frankrig, hemmelige dokumenter om det franske forsvar samt ganske store pengesummer. Affæren betragtedes som meget alvorlig og blev behandlet helt oppe på regeringsniveau. Når sagen trak tråde til Danmark, skyldtes det, at den mandlige spion havde legitimeret sig med et dansk pas lydende på navnet Daniel Nielsen. Den opsigtsvækkende historie optog naturligt nok en del spalteplass i danske såvel som i udenlandske medier. Endnu mere mystisk blev det, da det fra det nazistiske nyhedsbureau *Deutsches Nachrichtenbüro* blev meddelt, at det drejede sig om ingen ringere end den tidligere næstformand i DKP, Georg Laursen. Nogle dage senere blev der dog i Danmark sæt tvivl om dette, idet det nu i visse medier forlød, at spionen var identisk med den tyske top-

kommunist Willy Münzenberg, der ligesom Laursen havde været en del af kredsen omkring Lenin i Schweiz. Atter andre aviser oplyste, at der var tale om en anden fremtrædende tysk kommunist – Hugo Eberlein.<sup>21</sup> I lyset af det, vi ved i dag, virker det overvejende sandsynligt, at Laursen *ikke* var den mystiske arrestant. Hvem der i virkeligheden var tale om, og hvordan Laursen blev indblandet i sagen, er uklart.<sup>22</sup> Men hændelsen understreger med al tydelighed, at hans navn fortsat blev forbundet med den tungeste del af den sovjetiske efterretningsvirksomhed. Samtidig afslører artiklerne fra 1935, at Laursen opretholdt en eller anden grad af kontakt til DKP, idet flere af aviserne kunne berette, at hans bekendte i Danmark vidste, at Laursen “arbejdede i hemmelig tjeneste” og opholdt sig i Kina.<sup>23</sup>

Næste spørgsmål må være, hvor længe Georg Laursen forblev i Fjernøsten? Ifølge historikeren Kurt Jacobsen vendte han tilbage til Moskva engang i 1939. Men muligvis tvang voldsomme hændelser i Sovjetunionen familien hjem noget tidligere. Et dokument fra Laursens personsag i Kominternarkivet giver i hvert fald klart indtryk af, at tilbagekomsten til den sovjetiske hovedstad fandt sted allerede i 1937.<sup>24</sup> Dette kunne tyde på, at han ligesom så mange andre agenter på det tidspunkt blev hjemkaldt for at blive “verificeret”, det vil sige få sin politiske pålidelighed efterprøvet. Danskeren var med andre ord måske tættere på at blive endnu et af ofrene i Stalins store terror i 1936-1938, end vi hidtil har antaget. I disse år blev stort set enhver gren af det sovjetiske samfund udsat for gennemgribende udrensninger. Men det hemmelige politi og Kominterns apparat var blandt de allermest udsatte institutioner. Her var det i særlig høj grad udlændinge eller medarbejdere med opgaver i udlandet, der stod for skud. Vi ved, at der ventede mange af disse en grum skæbne: fængsling, tvangsarbejdslejr eller henrettelse. Sådan skulle det i vid udstrækning også komme til at gå for de agenter, der havde opholdt sig i Shanghai samtidig med Laursen.<sup>25</sup> I højrisikozonen var endvidere personer, der havde haft kontakt til centrale skikkelser fra revolutionens første år – enten til Lenin selv eller til folk som Trotskij, Zinovjev og Bukharin, der var faldet i unåde hos Stalin og senere alle blev likvideret.<sup>26</sup> Bedømt efter samtlige disse kriterier havde Laursen al mulig grund til at sove uroligt om natten.

Hans udsatte position understreger yderligere af, at en meddeler helt tilbage i 1933 havde rettet alvorlige anklager mod ham; således hed det blandt andet, at han arbejdede for fremmede staters efterretningstjenester.<sup>27</sup> I sagens natur en yderst alvorlig beskyldning – også selv om det næsten mere var reglen end undtagelsen, at der i kommunisternes kad-



*Da Georg Laursen blev sovjetisk statsborger, var Stalin allerede godt i gang med at konsolidere sin magt. Under den store terror i 1930'ernes anden halvdel klarede danskeren påfaldende nok frisag modsat så mange andre, men farerne skulle vise sig ikke at være forbi. På billedet ses Stalin i begyndelsen af 1930'erne flankeret af forsvarsminister Kliment Vorosjilov og Sovjetunionens officielle statsoverhoved Mikhail Kalinin.*

resager fandtes kompromitterende oplysninger, som kunne graves frem, hvis en person af den ene eller anden grund skulle fjernes. Og Laursens nummer var øjensynligt ikke trukket endnu. Det skulle dog senere vise sig, at beskyldningerne mod ham langtfra var henlagt.

På trods af, at han altså på adskillige punkter var et lærebogseksempel på det typiske udrensningsoffer, klarede han sig ganske overraskende helskindet gennem 1930'ernes store terror. Ja, der ventede ham endog kort tid efter nye tunge poster, først i Komintern og senere i det sovjetiske kommunistparti. Endnu engang blev det understreget, at den danske agent havde Moskvas tillid.

### **Komintern-apparatjik**

“I februar 1940 blev jeg fritaget fra mit særlige arbejde og overført til at arbejde i Komintern”.<sup>28</sup> Sådan beskriver Georg Laursen i en selvbiografi i personsagen sin overgang fra den hemmelige agentvirksomhed for OGPU/NKVD til arbejdet i Kominterns administration.

Hemmelighedskræmmeriet fortsatte dog i den grad med at være et afgørende element i Laursens hverdag de næste mange år frem. Hans nye arbejdsgiver var nemlig verdensorganisationens såkaldte kadreaf-

deling. En afdeling, der i Laursens tid som medarbejder her, opererede så meget i det skjulte, at ingen udenforstående kendte til dens eksistens.

Den var oprindeligt opstået i 1932 som en sammenslutning af to sektioner i Komintern-bureaukratiet: Organisationsafdelingens særlige kadresektor og den OGPU-kontrollerede specialafdeling. Årsagen til, at en særskilt kadrefdeling netop på dette tidspunkt så dagens lys, lå i Moskvas stadig voksende bestræbelser på at opnå kontrol med de personer, der enten arbejdede direkte for Komintern eller udgjorde de ledende lag i kommunistpartierne rundt omkring i verden.<sup>29</sup>

Således udviklede afdelingens arbejde sig over tid mere og mere i retning af ren sikkerhedskontrol, hvilket kulminerede under udrensningssprocesserne i 1936-1938. Som en naturlig følge af karakteren af kadrefdelingens arbejde eksisterede der et tæt samarbejde med OGPU/NKVD. En forsker har simpelt hen karakteriseret afdelingen som "kontaktpunktet mellem Kominternbureaukratiet og det hemmelige politi". En af dens kerneopgaver bestod i at indsamle og administrere personsager på ledende kommunister i ind- og udland. Kadrefdelingen videregav eksempelvis alene i 1936 3.000 sager til NKVD med henblik på videre efterforskning; der var her tale om kommunister, som man af den ene eller anden grund havde fattet mistanke til. Som endnu et udtryk for den nære relation mellem de to instanser kan fremhæves, at det i 1937 blev fastslået, at kadrefdelingens nye leder skulle komme fra NKVD.<sup>30</sup>

Et af de mest centrale elementer i personsagerne var som tidligere nævnt de selvbiografier, hvori det enkelte partimedlem fremkom med detaljerede oplysninger om egne forhold – såsom social oprindelse, uddannelse, politisk baggrund og aktuelle politiske meritter. De afgivne informationer blev derefter verificeret af kadrefdelingens og OGPU/NKVD's medarbejdere med henblik på at afsløre eventuelle sorte pletter på generaliebladet.

Hvis der på et tidspunkt skulle opstå et behov for at skaffe sig af med en bestemt person, var netop kadrefdelingen således leveringsdygtig i diverse kompromitterende oplysninger – det såkaldte *kompromat* – der kunne bruges til at fælde høj som lav.

Som eksempler på prominente danske kommunister, der ligesom Laursen selv allerede tidligt fik oprettet en personsag hos kadrefdelingen, kan nævnes Aksel Larsen, Martin Nielsen og Martin Andersen Nexø. Og gennem årene kom mange flere til.<sup>31</sup>

Under de store udrensninger agerede afdelingen dog ikke kun som systemets kuglestøber, men blev i den grad selv trukket ind i terrorens

malstrøm af afskedigelser, fængslinger, forvisninger og henrettelser. Som følge af den fremherskende logik gik det netop allerhårdest ud over personer, der – som de ansatte i kadreadelingen – håndterede følsomme oplysninger. Afdelingen var yderligere udsat, fordi der i Komintern i sagens natur var ansat et stort antal udlændinge. Som vi har set, ramte udrensningerne i helt ekstraordinær grad personer med ikke-russisk baggrund. Samtidig eksisterede der dog en vis "lighed" i den forstand, at ingen nogensinde kunne vide sig helt sikre, og alle derfor dagligt måtte leve med frygten for, at netop deres navn var det næste på listen.

Blot få år efter, at denne smertefulde proces havde skyllet gennem kadreadelingen, gjorde danskeren altså sin entre her. Det nye job var på ingen måde et skridt ned ad karrierestigen. Tværtimod kom han nu til at beklæde den ansvarsfulde post som "seniorreferent" for Skandinavien. I den egenskab skulle han holde et vågent øje med udviklingen i de skandinaviske kommunistpartier, specielt hvad angik de ledende medlemmers gøren og laden. Laursens solide position understreges yderligere af, at han simpelthen ser ud til at være den første og eneste dansker, der blev ansat i kadreadelingen.

I betragtning af at så mange andre udlændinge kun få år forinden var blevet fjernet fra Komintern-apparatet, er det i sig selv ganske bemærkelsesværdigt, at en dansk kommunist nu blev placeret i en betydningsfuld stilling her. Dertil kommer, at Georg Laursen var en af få referenter, der direkte havde sit  *eget*  oprindelsesland som ansvarsområde. På trods af at han kun ganske få gange satte sine fødder i Danmark, efter han havde forladt fædrelandet i 1925, fik han gennem dette job altså mulighed for at øve en vis indflydelse på DKP og – ikke mindst – på Moskvas  *syn*  på DKP.

Og kilderne gemmer på flere højst spændende oplysninger. Ifølge et dokument, der blev udfærdiget i forbindelse med Laursens ansættelse, beskæftigede han sig nemlig ikke kun med de skandinaviske kommunistpartier, men også – i hvert fald i den første tid – med partierne i de tre baltiske lande: Estland, Letland og Litauen.<sup>32</sup>

Netop de baltiske kommunistpartier og Sovjetunionens relationer til Baltikum i det hele taget var på dette tidspunkt et yderst følsomt spørgsmål. For det første var store dele af de baltiske partiers ledelse blevet udrenset under den store terror; et afgørende mål for Moskva var derfor at få genskabt loyale, stalintro partier. For det andet oplevede de tre lande, der indtil afslutningen af Første Verdenskrig havde været en del af det russiske imperium, i efteråret 1939 og foråret 1940 et stadig stigende pres fra Sovjetunionen. Den 23. august 1939 havde Nazi-



## Места службы

с начала самостоятельной жизни

№№ по порядку	Наименование учреждения и город (полностью)	Должность	С какого по какое время	Причина перехода
1.	<i>VI 1908 - II 1909 Copenhagen - Denmark</i>	<i>Painter</i>	<i>VI 1908 - II 1909</i>	
2	<i>Kiel - Germany</i>	<i>"</i>	<i>II 1909 - VII 1909</i>	
3	<i>Stuttgart "</i>	<i>"</i>	<i>VII 1909 - II 1911</i>	
4	<i>Zürich - Switzerland</i>	<i>"</i>	<i>II 1911 - I 1912</i>	
5	<i>Berne - "</i>	<i>"</i>	<i>I 1912 - I 1913</i>	
6	<i>Zürich - "</i>	<i>"</i>	<i>I 1913 - VIII 1913</i>	
7	<i>Nice - France</i>	<i>"</i>	<i>VIII 1913 - XII 1913</i>	
8	<i>Algiers - Africa</i>	<i>"</i>	<i>XII 1913 - III 1914</i>	
9	<i>Zürich - Switzerland</i>	<i>"</i>	<i>III 1914 - II 1919</i>	
10	<i>Copenhagen - Denmark</i>	<i>"</i>	<i>II 1919 - XII 1919</i>	
11	<i>Copenhagen - "</i>	<i>"</i>	<i>XII 1919 - I 1923</i>	
12	<i>Copenhagen "</i>	<i>Functionary of the Danish Communist Party.</i>	<i>I 1923 - IV 1925</i>	
13	<i>From April 1925 until the present time, I lived partly abroad and partly in S.P.S.R. and was occupied according to special orders.</i>			

Подпись

*Matt Ke Jerry.*  
31. Decemb. 1939 г.

Я, нижеподписавшийся,

даю настоящую подписку (название учреждения)

в том, что обязуюсь выполнять объявленные мне правила обращения с секретными документами и все могущие быть мне известными государственные тайны нигде, никогда и ни в какой мере не разглашать.

Также обязуюсь сообщать секретарю о всех знакомствах с инородцами и о родственниках и знакомых, являющихся служащими в иную службу.

Мне известно, что за несоблюдение всех правил по секретной работе я несу строгую ответственность в судебном порядке.

Подпись

«...» 193 г.

Москоблгород В 12-3126-20. 16-я типография треста «Полиграфинга», Трехпрудный пер., 9. Зак. 2008. Тираж 3000 экз.

Ligesom mange andre kommuniste måtte Laursen løbende udfylde spørgeskemaer med personlige oplysninger, der blev vedlagt hans personsag. Her sidste side af et skema fra december 1939, hvor han opremser sine mange opholdssteder frem til 1925. Om tiden fra april 1925 oplyses det, at han har opholdt sig både i Sovjetunionen og andre lande og opereret efter "særlig instruks". Som Kominternfunktionær blev det en af hans opgaver at indsamle sådanne dokumenter fra andre skandinaviske kommunister.

Tyskland og Sovjetunionen indgik en ikke-angrebsaftale, den såkaldte Molotov-Ribbentrop-pagt, hvor de to stormagter ikke kun forpligtede sig til gensidig fred, men også til at forblive neutrale, hvis et af landene skulle komme i krig med en tredje part. Ved siden af denne officielle aftale var der ydermere blevet udfærdiget en tophemmelig tillægsprotokol, der opdelte Østeuropa i interesseskæring mellem de to stater. Her var blandt andet Estland og Letland blevet defineret som russisk inter-

esseområde, mens Litauen kom til i en senere aftale. Molotov-Robben-trop-pagten udløste 1. september 1939 Hitlers angreb på Polen og dermed Anden Verdenskrig.

En længere EKKI-resolution fra marts 1940 kan give en antydning af, hvilke fokuspunkter Laursen mere konkret arbejdede ud fra som ansvarlig for partierne i de baltiske lande. I denne fastslås det under overskriften “det litauiske spørgsmål”, at det nu blandt meget andet drejede sig om at styrke Litauens kommunistparti, udvide dets kadrestab, øge medlemmernes ideologiske indsigt, skærpe vagtsomheden og forstærke kampen mod trotskismen og andre provokationer.<sup>33</sup> Altså på flere punkter forhold, der direkte eller indirekte vedrørte den danske funktionærs ansvarsområde.

I sensommeren 1940 tvang Sovjetunionen den endelige annekseion af de baltiske lande igennem. Herefter havde disse staters kommunistpartier ikke længere status som selvstændige nationale partier, men var kun at betragte som sektioner under Sovjetunionens Kommunistiske Parti. Hermed ophørte Laursen med at dække disse områder.

Hvad fik en seniorreferent ellers mere konkret arbejdsdagen til at gå med? I de personsager fra Komintern, der nu befinder sig i kopi hos Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, er der adskillige spor af Laursens arbejde i forhold til de skandinaviske kommunister. Det står således klart, at hans indsats her blandt andet bestod i at udarbejde vurderinger af partiernes medlemmer, indsamle kadrepapirer forfattet af andre end Laursens selv og oversætte diverse personalia-materialer.

En af de danske kommunister, som Laursen forfattede en såkaldt *spravka* eller orienteringsskrivelse om, var hans bekendte helt tilbage fra tiden i DKP, Aksel Larsen. Spravkaen – som er fra juli 1940 – rummede ikke overraskende de sædvanlige biografiske standardoplysninger, men i langt hovedparten af skrivelser fremkom Laursen med mere eller mindre kritiske bemærkninger om den danske partiformands noget omtumlede historie i DKP. Således redegjorde han nøje for, hvordan Larsen flere gange havde været i opposition til Kominterns officielle linje og var blevet beskyldt for trotskistisk virksomhed. Også i intimsfæren måtte man forstå, at DKP-formanden havde haft trotskismen tæt inde på livet. Den danske kadreleder beskrev således, hvordan Aksel Larsen under sine ophold i Moskva i årene 1935-1937 havde været i nær kontakt med den tyske kommunist Lotte Brann, som i sommeren 1937 var blevet arresteret af NKVD og anklaget for trotskistiske tilbøjeligheder. Oplysningerne om Larsens kvindelige bekendtskab stammede fra en anden dansker bosiddende i Moskva, nemlig den unge

kommunist Ellen Schou, der i efteråret 1937 havde set sig nødsaget til at advare Kominterns kadreafdeling om partiformandens forbindelser.<sup>34</sup> Laursen berettede endvidere om, hvordan den tidligere danske partiveteran Marie Nielsen var “fast gæst i Larsens hjem og intim ven med Larsens hustru”. Marie Nielsen havde været en af DKP’s grundlæggere, men var siden hen flere gange kommet på kant med ledelsen i Komintern, ikke mindst for at forsvare Trotskij. Hun var på tidspunktet for skrivelsens udfærdigelse ekskluderet af partiet, blandt andet for at have taget afstand fra skueprocesserne mod Stalins modstandere under den store terror.<sup>35</sup> Bemærkninger som dem, Laursen her fremkom med, var utvivlsomt særdeles alvorlige; alene det at blive kædet sammen med personer, der havde fået systemets stempel som politiske afvigere, kunne få fatale konsekvenser.

Af Komintern-biografierne fremgår det også, at en anden af Laursens opgaver bestod i at afholde møder med danske partifolk, når de var i Moskva, og gennem dem indsamle skudsmål på andre DKP-medlemmer. Eksempelvis ses det, hvordan Aksel Larsen og Martin Nielsen i begyndelsen af april 1940 berettede om deres partikolleger i hjemlandet, og hvorledes disse oplysninger efterfølgende blev indføjede af Laursen i deres personsag.<sup>36</sup>

Ved samme lejlighed har de tre muligvis også vekslet et par ord i al fortrolighed om deres partikammerat Arne Munch-Petersen. Han var i januar 1936 blevet sendt til Moskva som DKP’s repræsentant i Kominterns eksekutivkomité. I sommeren 1937 var han i færd med at afvikle dette arbejde for at vende tilbage til Danmark. Men natten før den planlagte hjemrejse i juli blev han arresteret af NKVD på sit værelse på Hotel Lux og anbragt i det berygtede Butyrka-fængsel. Anklagerne mod ham lød på antisovjetisk virksomhed og trotskisme.<sup>37</sup> På tidspunktet for arrestationen havde Komintern-ledelsen allerede i nogen tid næret en stærk mistro til DKP, der ligefrem blev set som “befængt med trotskisme”. Efter måneder med tortur og forhør var Munch-Petersen bukket under for presset og havde underskrevet en tilståelse. I Danmark vidste ingen i begyndelsen besked om hans skæbne, og det affødte naturligvis en række spekulationer om, hvor det fremtrædende DKP-medlem og tidligere folketingsmedlem befandt sig. Aksel Larsen og en snæver kreds af ledende DKP’ere var efter alt at dømme blevet informeret om Munch-Petersens fængsling engang i de første måneder af 1938. Efter sin tiltræden i kadreafdelingen blev Laursen løbende opdateret om sagen og var derfor også på forskellig vis involveret i at håndtere historien. Således er der i Munch-Petersens personsag et dokument,

forfattet af den danske seniorreferent i foråret 1940, hvori han omtaler Munch-Petersens fængsling og de rygter, der blev præsenteret i den danske presse om hans arrestation i Sovjetunionen.<sup>38</sup>

I november 1940 døde Arne Munch-Petersen af tuberkulose i fængslet. Denne oplysning er efter al sandsynlighed tilgået Laursen inden forholdsvis kort tid i hans egenskab af Kominterns ansvarlige for DKP-kadrer. Følgelig har han formodentlig været den første dansker, der vidste besked herom. Det er usikkert, hvornår Aksel Larsen blev informeret om dødsfaldet. Ifølge Ole Sohn skete det først efter 1956, mens Kurt Jacobsen mener, at han blev orienteret noget tidligere, i hvert fald i 1952 og formentlig allerede i 1950. Larsen og Laursen mødtes igen i Moskva i efteråret 1954. Jacobsen antager, at de ved denne lejlighed "utvivlsomt" diskuterede Munch-Petersens skæbne.<sup>39</sup>

At seniorreferenten af og til beskæftigede sig med særdeles intime forhold, blev endnu engang bekræftet af en række bemærkninger fra 1941, som Laursen indførte i den ledende norske kommunist Gotfred Hølvolds personsag. Her beskrev han, hvordan nordmanden i 1932 havde fået et barn med en russisk kvinde, som han havde mødt under sine studier i Moskva. Kvinden havde i 1938 henvendt sig direkte til Kominterns generalsekretær Georgi Dimitrov for at bede om økonomisk hjælp. De eneste oplysninger, hun havde om faderen til barnet, var, at han hed "Jon Smits" og kom fra Kirkenes i det nordlige Norge. "Jon Smits" havde været Hølvolds dæknavn under tiden i Moskva, og det navn havde han altså også dækket sig under i relationen til kvinden. Til den følsomme sag noterede Laursen desuden, at Hølvolds kone i Norge var gravid.<sup>40</sup>

Han beskæftigede sig imidlertid ikke kun med deciderede personforhold, men kom også med mere generelle vurderinger af partiernes politiske og organisatoriske kurs. Den tyske besættelse af Danmark og Norge den 9. april 1940 gav i sagens natur travlhed i Kominternsekretariatet for skandinaviske anliggender. Det må formodes, at Laursen som kadrereferent for dette område i et eller andet omfang var involveret i at udarbejde de retningslinjer, som Komintern nu udsendte til kommunistpartierne her. Også fra DKP's egen side rustede man sig på en usikker fremtid. Her forventede man, at partiet på et tidspunkt kunne blive tvunget til at gå under jorden, ikke nødvendigvis som følge af et pres fra besættelsesmagten, men lige så meget på grund af den danske regerings kurs.<sup>41</sup>

Set i forhold til disse udfordringer var der tydeligvis fortsat meget at gøre. Vi kan således se, at Laursen inden længe var klar med en egent-

lig bedømmelse af situationen i det danske parti, og at han på ingen måde var tilfreds med indsatsen her. I en lang oversigt dateret 26. april 1940 gennemgik han detaljeret partiets organisation og politiske arbejde, og han lagde ikke fingrene imellem. Det hed således, at der på disse punkter stadig var "store mangler og svagheder"; at partiet ikke førte en "virkelig, systematisk kadrepolitik"; og at det undertiden var "tilfældigheder og ikke grundlæggende efterprøvning", der lå bag udvælgelsen af ledende medlemmer og førende kadrer. Hans konklusion var, at partiet på grund af sit mangelfulde kadrarbejde endnu var for svagt. Helt galt stod det øjensynligt til i bl.a. Randers, Viborg, Nykøbing F., Frederikshavn, Næstved, Åbenrå, Kalundborg, Middelfart og Ringsted. Lidt bedre så det ud i større byer som København, Århus og Odense, hvor partiets indflydelse var "forholdsmæssig god".

Hertil kom, at man fra Kominterns side længe havde efterspurgt "biografier" af partimedlemmerne. 2-3000 af disse var ganske vist udfærdiget, men de lå alle fortsat i Danmark. Dette på trods af, at Aksel Larsen i efteråret 1939 havde fået besked på, at de "ubetinget" måtte bringes til Moskva, og at han dengang udtrykkelig havde lovet at sørge for dette.<sup>42</sup>

Også med hensyn til uddannelse af kvinderne i partiet, stod man angiveligt svagt; der manglede især skoling i "organisationsteknik, konspiration osv. med henblik på at skabe egnede, dygtige kvindekadrer for det tilfælde, at partiet må blive halvilegalt eller illegalt". I det hele taget havde partiet ingen forberedelser truffet i forhold til en eventuel overgang til en eller anden form for illegal tilværelse, hverken hvad angik kadrerne, forskellige tekniske forhold eller de nødvendige konspirative tiltag.<sup>43</sup>

Den hårde vurdering af DKP's indsats omfattede med andre ord en lang række vigtige områder. Endnu engang udtalte Laursen således skarp kritik af sin ven Aksel Larsen, på hvem en stor del af denne forømmelighed i sidste ende måtte falde tilbage.

Flere vidnesbyrd viser endvidere, hvordan Laursen i besættelsens første tid som højtplaceret kadremedarbejder deltog i flere møder med Komintern-leder Dimitrov og andre af de absolutte topfolk i verdensorganisationen som eksempelvis den italienske kommunist Palmiro Togliatti, tjekkkiskfødte Klement Gottwald, tyskeren Wilhelm Florin og ukraineren Dmitrij Manuilskij.<sup>44</sup>

Af og til var han tilsyneladende også involveret i sager, der lå helt uden for hans område som referent for Skandinavien. Vi kan se, at både han og kadrafdelingens daværende vicechef Georgi Belov i efteråret



1940 blev spurgt til råds i spørgsmålet om, hvorvidt Moskva skulle forsøge at bringe den ledende hollandske kommunist David Wijnkoop ud af det besatte Holland og til Sovjetunionen. Forespørgslen kom direkte fra chefen for kadreafdelingen P.V. Guljaev. Laursen og Belov var dog øjensynligt ikke af den mening, at det var relevant. Trods Wijnkoops høje status i det hollandske kommunistparti hæftede man sig i Moskva særligt ved, at han havde forholdt sig kritisk til Kominterns politik tilbage i 1920'erne. Guljaev meddelte på den baggrund organisationens top, at der efter kadreafdelingens vurdering ikke var grundlag for at rejse spørgsmålet om at få hollænderen til Sovjetunionen, hvilket ledelsen derefter erklærede sig enig i. Wijnkoop måtte derfor forblive i Holland og fortsat forsøge at holde sig skjult for den tyske besættelsesmagt. Han døde ikke længe efter – i foråret 1941.<sup>45</sup>

### **“Illegal” propaganda fra øst**

Den igangværende verdenskrig ændrede brat karakter, da Sovjetunionen blev invaderet af Tyskland og dets forbundsfæller den 22. juni 1941 under den såkaldte Operation Barbarossa. Alle kræfter blev fra da af sat ind på at forsvare fædrelandet og bekæmpe de indtrængende styrker. Nu i alliance med Storbritannien og efter japanernes angreb på Pearl Harbor i december 1941 også med USA.

Det betød nye opgaver for Georg Laursen, der efter nogen tid blev stærkt involveret i Kominterns radioarbejde. Ved første øjekast kunne dette ligne en mindre væsentlig beskæftigelse end arbejdet i den magtfulde kadreafdeling, men det var dog næppe tilfældet. Hans nye position skal nemlig ses i lyset af, at man i Komintern helt grundlæggende tillagde propagandaarbejdet stor vægt, og at særligt radiopropagandaen efter det tyske angreb simpelthen blev opprioriteret til et af verdensorganisationens vigtigste indsatsområder.<sup>46</sup>

I forhold til de sovjetiske radiotransmissioner til udlandet må man sondre mellem på den ene side de “ordinære” udsendelser, hvor medarbejderne officielt talte på Moskvas vegne, og på den anden side de såkaldte “illegale” eller “specielle nationale radioredaktioner”, der formelt set repræsenterede antinazistiske kræfter i Tyskland, hos Tysklands allierede og i de af Tyskland besatte lande, uanset hvor stramt disse redaktioner i praksis blev styret af Komintern- og sovjetledelsen.

Allerede flere år før krigen havde det været muligt at stille ind på blandt andet svensk- og norsksprogede radioudsendelser fra Moskva. Efter krigsudbruddet beskrev man i disse hovedsagelig krigens almin-

delige gang set fra en sovjetisk synsvinkel. De illegale stationer blev derimod først skabt i forbindelse med angrebet på Sovjetunionen; i løbet af den kommende tid oprettede Komintern således en lang række nationale radioredaktioner for blandt andet Tyskland, Østrig, Bulgarien, Spanien, Frankrig, Finland og Norge. En særskilt dansk redaktion blev aldrig etableret, formentlig på grund af Danmarks og den danske modstandsbevægelses beskedne rolle i det samlede krigsbillede. I stedet blev danske spørgsmål varetaget af den norske redaktion. De budskaber, der lød fra de illegale stationer, fokuserede mere direkte på praktiske og operative forhold omkring organisering af sabotage og partisanrig i det land, man talte til. Derfor ophørte de illegale sendinger også ved krigsafslutningen. Det var i første omgang disse "specielle" eller "sorte" sendinger, Laursen kom til at arbejde med.<sup>47</sup>

Det fremgår ikke helt entydigt af danskerens personsag, hvornår han blev overflyttet til radioarbejdet. I begyndelsen af krigen rykkede de tyske styrker i lyn tempo frem mod Moskva. Store dele af Kominterns apparat blev derfor evakueret fra hovedstaden, overvejende i oktober-november 1941.<sup>48</sup> Vi ved, at Laursen på et tidspunkt rykkede med organisationen til byen Ufa på grænsen til Sibirien, men hvornår det præcist skete, er ikke helt klart. I hans personsag er der en rapport dateret 9. oktober 1941, hvori han fortsat betegnes seniorreferent og anklages for at have sløset med sikkerheden på sit kontor i "Kominterns gamle bygning".<sup>49</sup> På det tidspunkt må han altså fortsat have arbejdet for kadreafdelingen og opholdt sig i Moskva.

At skiftet til radioarbejdet fandt sted inden årets udgang, fremgår af en oversigt over medarbejdere i EKKI's apparat i fjerde kvartal 1941. Her står han oplistet som redaktør ved den norske redaktion, mens tyskeren Richard Gyptner, med det skandinavisk klingende dæknavn Magnusson, figurerer som dennes ansvarshavende redaktør.<sup>50</sup>

Sandsynligvis har radioarbejdet i krigens første hektiske tid fungeret mere eller mindre efter ad hoc-principper, i hvert fald blev opgaverne for den illegale radiopropaganda først endeligt fastlagt ved årsskiftet 1941/42.<sup>51</sup> Omkring slutningen af 1942 og starten af 1943 blev radioredaktionerne lagt ind under Kominterns presseafdeling, og Laursen fremstår i kilderne nu som den direkte leder af den norske redaktion.<sup>52</sup> I den egenskab oppebar han på et tidspunkt en løn på 1.400 rubler om måneden – et ganske anseeligt beløb.<sup>53</sup>

Hans opgaver ved radioen ser ud til at have spændt over flere ansvarsområder. Vi kan se, at han tog del i planlægningsmøder på højt niveau i Komintern-bureaukratiet, dertil må være kommet forskellige

former for redaktionelt arbejde, og endelig begyndte han også selv på et tidspunkt at optræde som speaker på radioudsendelser til Danmark.

Som eksempel på hans strategiske arbejde kan nævnes, at han den 7. juni 1942 deltog i en rådslagning i Ufa mellem Komintern-leder Dimitrov og redaktører og sekretærer ved radioredaktionerne. Vi ved ikke, hvad de enkelte deltagere sagde eller ikke sagde på mødet, men vi ved, at Laursen også ved denne lejlighed befandt sig i selskab med tunge personer fra verdensorganisationens øverste top som eksempelvis Togliatti og Gottwald.<sup>54</sup> Han opererede med andre ord stadig på højt niveau i systemet, og fra ledelsens side havde man – i hvert fald på dette tidspunkt – øjensynligt også stor tiltro til hans evner. I en karakteristik fra april 1943 skrev Laursens overordnede således, at han var en både erfaren, samvittighedsfuld og seriøs kammerat, hvis “politiske udvikling” var tilfredsstillende. Desuden var han vokset med opgaven, ikke bare politisk, men også når det gjaldt det praktiske arbejde, ligesom han var hengiven over for partiet.<sup>55</sup>

På trods af de rosende ord til danskeren måtte Dimitrov af og til tage redaktionernes samlede medarbejderstab i skole og give dem mere klare retningslinjer for arbejdet. Ved et møde i august 1942 for de ansatte ved radioen hed det blandt andet, at det var nødvendigt, at senderne tog et “betydeligt skridt fremad”, hvis man skulle være i stand til at håndtere den alvorlige situation, og at det gjaldt om at udvikle en klar fornemmelse for det individuelle land og folkeslag, man talte til, og altid holde sig deres særlige forhold under krigen for øje. De tilstedeværende blev desuden mindet om, hvor vigtigt det var, at de udførte deres arbejde til fuldkommenhed og lagde enhver “selvtilfredshed” bag sig.<sup>56</sup>

Hvilke temaer tog man så fat på i de nationale radiotransmissioner? Indholdet af senderne var naturligvis strengt styret fra centralt hold. Ifølge forordningen fra 1942 om radioredaktionernes arbejde drejede det sig især om at “fremme opløsningen af de tyske, italienske, finske, ungarske og rumænske hæres bagland” samt om at demonstrere nødvendigheden af, at alle folkeslags viste solidaritet med “det sovjetiske folk og dets heltedige Røde Hær”.<sup>57</sup>

På mødet hos Dimitrov, som Laursen havde deltaget i juni 1942, konkluderede Kominterns leder på baggrund af den aktuelle situation desuden, at det nu gjaldt om at gå fra modstand til direkte angreb, og at organiseringen af partisaner i den sammenhæng ville blive den vigtigste faktor i de besatte lande.<sup>58</sup> Det samme blev slået fast senere på sommeren, hvor det også hed, at radiobudskaberne til disse lande spe-

cielt skulle understrege behovet for at “desorientere” besættelsesmagten, fratage besættterne enhver støtte og ødelægge deres krigsindustri.<sup>59</sup>

Ud på efteråret forlangte Dimitrov på endnu et møde, at medarbejderne ved de enkelte nationale redaktioner skulle aflægge beretning om deres propagandainsats i forhold til spørgsmålet om partisanbevægelser og sabotage. Han påpegede, at den hidtidige indsats kun burde ses som en optakt, og at man i fremtiden skulle drive systematisk, daglig propaganda på dette felt. Desuden drejede det sig om at begrunde, at partisanekampen og sabotagen var både nødvendig og legitim, og om at opfordre til, at en sådan grundholdning snarest blev omsat til praktisk handling.<sup>60</sup>

Det var altså budskaber som disse, Laursen nu arbejdede på at videreformidle gennem æteren, i hans tilfælde specielt målrettet mod lytterne i Norge og Danmark.

I takt med, at det lykkedes for den sovjetiske hær at trænge de tyske styrker i defensiven, blev det efterhånden sikkert at flytte de evakuerede institutioner tilbage til den sovjetiske hovedstad. Dimitrov skrev i sin dagbog 22. maj 1942, at den finske, polske og norske radioredaktion “i den kommende tid successivt” skulle overføres til Moskva.<sup>61</sup> Men tilbageflytningen kom til at tage længere tid. Det vidner et brev fra Laursens familiefrent om. Vi kan se, at han i den første tid må have befundet sig i Ufa uden sine nærmeste. I personsagen er der således et brev fra Elfriedes hånd fra november 1942, hvor hun beder om tilladelse i Komintern-systemet til at rejse til Moskva for at besøge sin tidligere bolig og hente forskellige ting, som hun har brug for, inden hun slutter sig til sin mand i Ufa. Af brevet får man klart fornemmelsen af, at Elfriede forventede at forblive en rum tid her med sin ægtefælle.<sup>62</sup> Det fremgår ikke, hvorfra hun skriver, men det kan være, at hun og Solveig, der på dette tidspunkt må have været omkring 13 år gammel, har opholdt sig i byen Kujbysjev, hvortil mange Moskvaborgere var blevet evakueret. Efter al sandsynlighed vendte familien først tilbage til Moskva i sommeren 1943 med de sidste dele af Komintern-apparatet.

Inden da – i maj 1943 – var der imidlertid sket noget tilsyneladende afgørende: Stalin havde opløst hele Komintern, efter alt at dømme dels for at imødekomme sine vestlige allierede og dels for at stille de nationale kommunistpartier i en – i hvert fald udefra betragtet – friere position efter krigen. Man kan kun gætte på, hvad en loyal kommunist som Laursen må have tænkt, da den organisation, der i mere end 20 år havde stået som symbolet på kampen for den internationale kommunistisme, blev nedlagt med et pennestrøg. Opløsningen viste sig dog mest

at være af symbolsk karakter, al den stund en stor del af Kominterns strukturer blev videreført under andre betegnelser og nu blev lagt direkte ind under det sovjetiske kommunistpartis apparat.<sup>63</sup>

Heller ikke for Laursen personligt kom nedlæggelsen til at betyde de store ændringer i det daglige arbejde. Han fortsatte som ansvarshavende redaktør ved den norske redaktion i Kominterns efterfølgerorganisation, der i begyndelsen gik under navnet Afdelingen for International Information, OMI, og som Dimitrov efter et stykke tid overtog ledelsen af. Laursens arbejde foregik fra da af i OMI's særlige underafdeling, Institut nr. 205, der blandt andet varetog radiopropaganda og radioaflytning.

Det velkendte hemmelighedskræmmeri var også intakt. Selve eksistensen af OMI blev holdt skjult for omverdenen, og som følge heraf var de tilknyttede medarbejderes aktiviteter i sagens natur strengt hemmelige. Flere dokumenter i Laursens personsag viser, hvordan han løbende underskrev erklæringer om at ville overholde "konspirationens regler". I en af disse sværger han eksempelvis med sin underskrift højt og helligt på, at han ikke vil afsløre noget om indholdet af arbejdet på Institut nr. 205, herunder hverken navnene på de øvrige ansatte eller instituttets adresse og telefonnumre. Skulle Laursen eller en anden medarbejder fortsat være i tvivl om rammerne for tavshedspligten, blev det i erklæringerne specificeret, at den simpelthen gjaldt overalt, hvor man færdedes: i fællesboliger, i kantiner, og i omgangen med folk, der ikke arbejdede på instituttet, samt desuden på gaden og på andre offentlige steder som eksempelvis sporvogne og biografer. Hele tiden måtte man altså være på vagt for ikke at komme til at tale over sig. Hvis det alligevel skulle ske, var der "særligt i krigstid" tale om en "alvorlig forbrydelse", der ville blive straffet både efter "partiets regler og de sovjetiske love".<sup>64</sup>

De lyttere, der dengang måtte have stillet ind på de dansksprogede udsendelser fra Moskva, kunne høre "Peter Hansen" berette om krigens udvikling. Det var Laursen, der i æteren benyttede sig af endnu et dæknavn. I en skrivelse til Dimitrov fra sommeren 1944 erklærede han selv ifølge historikeren Bent Jensen, at han flere gange om ugen var beskæftiget på Radio Moskva, dels som oplæser og dels som rådgiver og specialist med hensyn til den politiske og sproglige kontrol med de danske og norske udsendelser.<sup>65</sup> Også andre vidnesbyrd omtaler Laursens arbejde for Radio Moskva under krigen.<sup>66</sup> Det er noget uklart, hvordan han fordelte sin arbejdsindsats i disse år. Formuleringen "flere gange om ugen" synes at indikere, at det "udadvendte" radioarbejde ikke var hans primære beskæftigelse. I hans personpapirer er der faktisk slet



ingen spor af Radio Moskva. Det må derfor antages, at jobbet som speaker m.v. blev varetaget sideløbende med det arbejde, der vedrørte den "specielle" radiopropaganda i det hemmelige Institut nr. 205. Efter alt at dømme eksisterede der en form for overlap mellem de ordinære og de illegale sendinger; begge var således ganske ofte et diskussionsemne på de møder, der tidligere havde været afholdt i Komintern-regi.<sup>67</sup>

Når det gælder de udsendelser, der specielt var rettet mod Norge, er der da heller ingen tvivl om, at der både var tale om transmissioner fra Radio Moskva og om særlige illegale sendinger fra en station kaldet "Det frie Norge".<sup>68</sup> I Laursens papirer nævnes det eksplicit, at han var beskæftiget på sidstnævnte station, og i en karakteristik fra december 1944 får han tilmed stor ros for sin indsats. Her hedder det blandt andet, at han var en god journalist og "propagandist", og at han under svære vilkår, uden adgang til direkte information fra landet og uden kvalificerede norske kadre havde sikret, at arbejdet på radiostationen "Det frie Norge", der støttede det norske folks partisanekamp mod besættelsesmagten, kunne fortsætte uden afbrydelse.<sup>69</sup>

Mærkeligt nok findes der i personsagen en anden karakteristik med præcis samme datering, men med en noget anden vurdering af danskernes evner. Afsenderen bag denne fremhævede, at hans politiske udvikling var utilstrækkelig, og at han havde brug for mere grundlæggende marxistisk viden. Desuden hed det, at han havde ringe kendskab til det danske kommunistpartis arbejde og forholdene i Danmark i det hele taget efter at have været væk i 20 år.<sup>70</sup>

Var denne kritik et første tegn på, at Laursens position ikke var helt så sikker som før?

## Gensyn med kadrearbejdet

Indtil videre var der dog tilsyneladende ikke fare på færde; man fattede stadig lid til hans analyser. Sideløbende med radioarbejdet fortsatte Laursen således med at udarbejde vurderinger af andre skandinaviske kommunister og mere generelle redegørelser for forholdene i Skandinavien. Disse opgaver lå med andre ord direkte i forlængelse af det, han i sin tid havde foretaget sig i kadreadelingen, og synes igen at have sat deres stærke præg på hans arbejde både i krigens sidste år og efter krigsafslutningen.

Et eksempel på, at det ikke kun var danskere, der havde hans interesse, er hans indberetning om den unge norske kommunist Gilbert Furubotn, der arbejdede som redaktør på Radio Moskvas norske sendin-

*Umiddelbart efter Anden Verdenskrig udarbejdede Georg Laursen karakteristikker af en lang række fremtrædende personligheder i Danmark. Blandt dem socialdemokraten Hans Hedtoft, der ikke fik noget videre pænt skudsmål, ja, ligefrem blev betegnet som "fuldstændig korrumperet". Også i forhold til Aksel Larsen var Laursen ved flere tilfælde ganske hård i tonen. På fotografiet skåler Hedtoft og Larsen med hinanden på Bornholm, maj 1945.*



ger, og hvis far, Peder Furubotn, var en ledende figur i den kommunistiske modstandskamp i Norge. Om Gilbert Furubotn skrev Laursen blandt andet, at "han er højtudviklet og et fint menneske", men han lagde dog til, at han var "ikke-behandlet alkoholiker", og at dette var noget, faren også led af.<sup>71</sup>

Undertiden gik personvurderingerne og situationsanalyserne hånd i hånd. Om Laursens funktion som analytiker af udviklingen i Danmark vidner det tidligere omtalte brev fra sommeren 1944 til Dimitrov om. Her søgte Laursen instruks fra højeste sted om, hvordan han skulle forholde sig, når Frihedsrådets repræsentant i Moskva, Thomas Døssing, ankom til byen. Ifølge Bent Jensen gik Laursens overvejelser på, om han helt skulle undgå at møde Døssing, eller om han måske skulle tage uofficiel kontakt til ham for at prøve at indhente viden om emner såsom den politiske situation i Danmark, Frihedsrådets sammensætning, Det danske Råd i London og de planer og perspektiver, der tegnede sig for tiden efter besættelsen. Laursen anså det for sandsynligt, at han gennem et sådant møde kunne skaffe sig bedre informationer end dem, som Døssing ville give til de officielle sovjetiske instanser, og at

der samtidig ville være mulighed for at påvirke Døssing i mere ønskelig retning. Ifølge Jensen er brevet et vidnesbyrd om, hvor dårlige informationskilder man i Moskva havde om Danmark under besættelsen. Laursen fik i starten besked på at undgå personlige forbindelser til Døssing; han skulle i stedet forsøge at få viden ud af ham via indirekte kanaler. Først i maj 1945 tog Laursen selv kontakt til Døssing for at indhente oplysninger om den politiske udvikling i Danmark. Ifølge Jensen indviede Frihedsrådets repræsentant ved denne lejlighed – og igen i juli 1945 efter et besøg i Danmark – Moskvas danske medarbejder i forhold vedrørende Socialdemokratiets ledelse og taktik, den konservative Christmas Møller og DKP's ledelse. Laursen nærede imidlertid en vis skepsis over for Døssings vurderinger. Med henvisning til to breve fra Laursen til Dimitrov fra foråret og sommeren 1945, citerer Bent Jensen Laursen for en bemærkning om, at Døssing indtog standpunkter, der var typiske for venstreorienterede intellektuelle, samt at han til dels var sekterisk, til dels til "venstre" for kommunisterne og til dels politisk forvirret. Historikeren mener, at Laursen faktisk havde et klarere blik for forholdene i Danmark end Døssing – dette altså til trods for, at han ikke havde opholdt sig her de sidste 20 år.<sup>72</sup> Det kan lyde som lidt af et paradoks, al den stund Jensen netop har understreget, at Moskva kun havde ringe muligheder for at indhente information om udviklingen i Danmark.

Med ophøret af de "illegale" radiosendinger i 1945 kom arbejdet med at orientere den sovjetiske partiledelse om udviklingen i Skandinavien og kommunistpartierne her i endnu højere grad til at præge Laursens dagligdag. En lang række hemmelige skrivelser og vurderinger fra hans hånd vidner om, hvordan han også i de kaotiske efterkrigsår havde mere end nok at se til.<sup>73</sup>

Som eksempler kan nævnes hans vurderinger fra slutningen af december 1945 af de tre fremtrædende danske politikere: den konservative Christmas Møller, venstremanden Knud Kristensen og socialdemokraten Hans Hedtoft. Det drejede sig både om deres politiske holdninger og om deres personlige egenskaber. Om Christmas Møller sagde Laursen blandt andet, at han, som borgerlig politiker, måtte betragtes som progressiv. Han fremhævede desuden, hvordan Christmas Møller havde opfordret til venskabeligt samarbejde både med vestmagterne og med Sovjetunionen. Samtidig lød det dog, at Christmas Møller ikke alene var "glødende nationalist", men også "ærgerrig" og "forfængelig".<sup>74</sup> Om statsminister og gårdejer Knud Kristensen, som Laursen definerede som "kulak", storbonde – hvilket var et særdeles negativt ladet

sovjetisk begreb – hed det, at der på hans gård stadig herskede “de gamle halvpatriarkalske forhold”. Afsluttende konkluderede Laursen, at hvis man så bort fra de direkte fascistiske og profascistiske kredse, måtte Knud Kristensen med sikkerhed betragtes som en af de mest reaktionære politikere i Danmark.<sup>75</sup>

Når det kom til den socialdemokratiske formand Hans Hedtoft, blev det blandt andet understreget, at han under sin tid i ungdomsbewægelsen havde været “stærkt antikommunistisk og antisovjetisk indstillet”. Dommen over hans menneskelige kvaliteter var samtidig knusende hård – faktisk hårdere end den, der blev fældet over de borgerlige politikere. Hedtoft skulle således nu være “fuldstændig korrumperet”.<sup>76</sup>

En af dem, som Laursen naturligvis i særlig høj grad holdt øje med og fandt anledning til at udfærdige diverse skrivelser om, var Aksel Larsen. Også her var der tale om noget, der nærmest lignede karaktermord. Han beskæftigede sig således flere gange med, hvordan den danske partiformand under besættelsen havde opbevaret vigtige dokumenter på sin illegale bopæl, og hvorledes disse ved hans arrestation var faldet i hænderne på Gestapo. Da Aksel Larsen senere under forhør var blevet konfronteret med materialet, havde han afgivet en række vidnesbyrd, der førte til, at adskillige frihedskæmpere blev arresteret. Laursen stillede nu det principielle spørgsmål: “Har en kommunistiskfører lov til at fremkomme med oplysninger for at lette sin sag når han stilles for retten, eller for at undgå eventuel tortur”.<sup>77</sup> I en senere redegørelse – fra marts 1947 – fremhævede han igen disse forhold og lagde yderligere et par negative kommentarer til kritikken af Aksel Larsen. Den danske partileder var efter hans mening både “ærgerrig” og “forfængelig”, altså nøjagtig de samme ord, som han havde hæftet på Christmas Møller! Dette gjaldt dog ikke i “materiel” forstand, skulle man forstå, al den stund Larsen havde en meget “enkel og beskeden” livsførelse., Det drejede sig om, at han ikke brød sig om kritik, heller ikke når den var “retfærdig”. Hvis der efter denne svada om Aksel Larsens karakteregenskaber fortsat skulle være tvivl om, hvorvidt der kunne sættes spørgsmålstegn ved hans egnethed som leder, sluttede Laursen af med at nævne formandens alvorlige helbredsmæssige problemer.<sup>78</sup>

Også DKP’s politiske linje efter befrielsen var Laursen stærkt kritisk over for. Helt grundlæggende mente han, at man havde baseret den på meget optimistiske vurderinger af situationen både nationalt og internationalt.<sup>79</sup> I foråret 1946 anklagede han således DKP’s ledelse for at have overvurderet egen styrke, og for at være blevet udmanøvreret af Socialdemokratiet. I det hele taget havde man ikke forstået Stalins lære

om overgangen til socialismen. I sommeren 1947 var han igen forfatter til en lang redegørelse for DKP's forfejlede politiske taktik og strategi efter krigen. Også denne gang var de primære indvendinger, at man havde udvist svaghed og været defensive i forhold til Socialdemokratiet. Særlig katastrofalt havde det været, at man i 1945-1946 havde troet på muligheden for en fredelig overgang til socialismen. Denne kritik forstærkede han nogle måneder senere, da partiet havde fået et skuffende valgresultat, og der var blevet dannet en socialdemokratisk regering under Hans Hedtoft. Hovedårsagen til nederlaget skulle angiveligt findes i den "inkonsekvente, defensive og til dels opportunistiske politik, som partiet har ført siden krigens slutning".<sup>80</sup> Samme kritikpunkter fremførte han også i karakteristikken af Larsen fra 1947. Endnu engang blev der altså uddelt drøje hug til hans gamle parti og i særlig grad dets formand.

Der er således også i denne periode klare tegn på, at den danske bureaukrat var en vigtig figur i Moskvas relation til de skandinaviske kommunistpartier. Et andet illustrativt eksempel er situationen i det norske kommunistparti, der efter krigen var præget af store interne stridigheder. Laursen var her atter en gang med på sidelinjen som observatør og rapporterede flittigt videre til ledelsen i det sovjetiske kommunistparti. Det var ikke mindst Gilbert Furubotns far, Peder Furubotn, han nu tog under behandling. Allerede i 1945 var Laursen således i gang med at vurdere hans styrker og svagheder og give sin udlægning af konflikterne i partiet. Laursen mente, at Furubotn "uden tvivl er den stærkeste personlighed i NKP" – både som organisator og som politiker, men tilføjede dog, at han tidligere havde udvist en "meget lidt føjelig karakter". Grundlæggende set tog han altså på det tidspunkt den norske leders parti. Han fastslog også, at det ikke var Furubotns periodiske alkoholproblem, der var årsagen til modstanden mod ham fra dele af den øvrige norske partiledelse, men at den bundede i disse partimedlemmers egoisme.<sup>81</sup>

I de følgende år blev tonen dog gradvis mere kritisk over for Furubotn. Og det var ikke kun ham, der var i søgelyset. Mange andre norske kommunistledere fik i deres personsag et par ord med på vejen af danskeren i de første efterkrigsår. Konflikten blev da også taget ganske alvorligt i Moskva. I foråret 1946 meldte det sovjetiske kommunistparti endog ud, at man eventuelt kunne sende Laursen en tur til Danmark og i den sammenhæng lade ham slå vejen forbi Oslo. Her kunne han så – lød det videre – "skaffe sig objektiv information, og give en vis assistance".<sup>82</sup>



Det ser imidlertid ud til, at Moskvas tillid til Laursen efterhånden var på retur.

## Udrensningsoffer

I 1948 blev Institut nr. 205 nedlagt. Samme år blev Laursen overført til den statslige Radiokomite. Det ligner unægtelig en degradering og rejser spørgsmålet om, hvorfor han ikke kunne fortsætte sit virke i det langt mere indflydelsesrige partiapparat, der stadig rummede en afdeling for udenrigsforhold. Årsagen skal måske findes i helt banale stabsreduktioner, men det kan også være, at der var tale om første skridt hen imod en udrensning af danskeren. Sagen tog i hvert fald snart en mere alvorlig drejning.

Kræfter i systemet fandt således nu anledning til at grave den gamle indberetning fra 1933 frem, hvori det blandt andet hed, at Laursen var agent for fremmede magter. I september 1949 blev han arresteret af det hemmelige politi, og i april 1950 blev han som "socialt farligt element" idømt fem års forvisning fra Moskva.<sup>83</sup> Formentlig kunne det let være gået meget værre, efter sigende havde han frygtet for sit liv.<sup>84</sup>

Ifølge Laursen selv var forklaringen på hans vanskæbne, at han før den russiske revolution havde kendt både Lenin og mange af de ledende revolutionære, der siden var faldet i unåde hos Stalin og var blevet udrenset under den store terror.<sup>85</sup> Hvis dette virkelig skulle være grunden, kan man imidlertid undre sig over, at han ikke var blevet fældet allerede mange år tidligere. Tværtimod klarede han jo ikke alene frisag i terrorårene, men fik i den følgende tid endog tildelt flere betydningsfulde poster i Komintern og det sovjetiske partiapparat.

Spørgsmålet er derfor, om der måske snarere lå andre årsager bag – eller sagt på en anden måde: om han blev offer for de nye udrensninger af baglandet, som Stalin satte i gang blot få år efter Anden Verdenskrig. I slutningen af 1940'erne begyndte atmosfæren i Sovjetunionen mere og mere at minde om det hysteri, der havde eksisteret under den store terror. Igen lød der nu fra officielt hold opfordringer til øget årvågenhed under henvisning til, at potentielle spioner og "folkefjender" lurede overalt. Skærpelsen af Den Kolde Krig og striden mellem Stalin og den jugoslaviske leder Josip Tito har efter al sandsynlighed spillet en vigtig rolle i baggrunden for den nye udrensningsbølge – sammen med diverse personlige rivaliseringer inden for Sovjetunionens politiske elite.

Et af de bedst kendte eksempler på udrensningskampagnen er den

så kaldte Leningrad-affære. I 1948 døde den fremtrædende sovjetpolitiker Andrej Zjdanov under mystiske omstændigheder. Som medlem af politbureauet og centralkomitésekretariatet havde han i efterkrigstiden været den øverste ansvarlige for partiapparatets udenrigsafdelinger, dvs. OMI's arvtagere. Året efter hans død fulgte voldsomme udrensninger i hans tidligere magtbase Leningrad, måske drevet frem af Zjdanovs politiske rivaler Georgi Malenkov og Lavrentij Berija. Men også andre steder i systemet pågik der i denne periode udrensninger blandt kadrer på forskellige niveauer. Den skæbne, der ventede ofrene, var i mange tilfælde enten arbejdslejr eller henrettelse.<sup>86</sup> Var det i virkeligheden sådanne bureaukratiske magtkampe, Laursen tilfældigvis var blevet en del af i egenskab af tidligere ansat i et af apparaterne under Zjdanovs ansvarsområde?

I den følgende tid var han henvist til at opholde sig i Kasakhstan. Det er uklart, om Elfriede og Solveig var med ham derude, men noget tyder på, at det ikke var tilfældet. I et af personsagens aktstykker skriver han således, at han efter sin frigivelse omsider "vendte tilbage til min familie i Moskva".<sup>87</sup> Overraskende nok – og i modstrid med den almindelige opfattelse blandt historikerne – blev dette muligt, allerede mens Stalin stadig levede. Ifølge Laursens papirer blev han i november 1951 løst fra sit eksil.<sup>88</sup>

Efter tilbagekomsten til Moskva ventede der ham en svær tid. Med domfældelsen var han ikke blot blevet ekskluderet af det parti, som han havde arbejdet for det meste af sit liv, han havde også mistet en del af sine rettigheder og sin pension. En overgang måtte han derfor ernære sig som en form for arbejdsmand til en løn på 400 rubler om måneden. Det har uden tvivl været fysisk krævende for den tidligere agent, der nu var over 60 år gammel. Den fulde rehabilitering lod vente på sig, og der er i hans sag en del breve, hvori han indtrængende beder forskellige instanser og personer om økonomisk hjælp. Desuden kæmpede både han og Elfriede med et skrantende helbred, således henvendte han sig direkte til Sovjetunionens nye stærke mand Nikita Khrusjtjov med en bøn om at få tildelt en anden lejlighed af partiet, idet ægteparret ikke længere kunne klare trapperne til deres daværende bolig på syvende sal.<sup>89</sup> Samtidig ser det ud til, at datteren Solveig i hvert fald i dele af sit voksne liv boede hos forældrene. Laursen havde altså også hende at sørge for.

De gamle bekendte fra Danmark havde heldigvis ikke glemt ham. Vennen Martin Andersen-Nexø tilbød således at stille indtægten fra en af sine bøger til hans rådighed. Den danske forfatter, der selv havde bosat sig i Østtyskland, undrede sig i et brev til Laursen over, at "vores

venner” havde rehabiliteret ham politisk, men ikke økonomisk. “De er jo ellers så gavmilde”, som han tilføjede.<sup>90</sup>

Måske var en lille usikkerhed om fremtidsmulighederne i Sovjetunionen begyndt at nage i Laursens sind. I brevet til Khrusjtjov fra efteråret 1953 skrev Laursen blandt andet om sin situation, at han havde været “offer for en ondskabsfuld bagvaskelse og provokation”. Han tilføjede afslutningsvis, at han som gammel professionel revolutionær af udenlandsk oprindelse følte, at han var blevet overflødig i Sovjetunionen, men at han tørstede han efter at tage aktiv del i den kamp, som de “gamle kammerater og krigsfæller” førte i hjemlandet. Derfor ville han gerne vide, hvordan Sovjetunionen og den internationale arbejderbevægelse “bedst kan udnytte de evner og erfaringer, jeg har samlet gennem 40 år”.<sup>91</sup>

Der var med andre ord ikke tale om en tvivl i forhold til det kommunistiske projekt som sådan. Men måske havde de seneste års voldsomme begivenheder og svære kår givet yderligere næring til et ønske om at vende tilbage til fædrelandet.

Omkring 1955 søgte han på den baggrund assistance hos en anden gammel ven, Aksel Larsen. Den danske partiformand ville gerne hjælpe ham til Danmark, men der var ifølge Larsen “to problemer”. I et brev til centralkomiteen for Sovjetunionens kommunistparti skrev han således, at Laursen – her omtalt ved hans sovjetiske navn Moltke – “selv må anses for absolut sikker og pålidelig med hensyn til, hvad han vil sige og gøre, også om han offentligt eller privat udspørges om sin virksomhed i årene siden han i 1924 forlod Danmark”. Usikkerheden drejede sig om Elfriede. Den danske partiformand meldte i brevet klart ud, at han frygtede for, hvad hun eventuelt kunne komme til at afsløre om ægtefællens tidligere arbejde. Desuden fremgår det af brevet, at Solveig ikke var rask, og partiformanden slog derfor fast, at det måtte afklares “hvilken sygdom datteren lider af, og hvad der er årsagen til den”. Inden alt dette var bragt i orden, mente Larsen ikke, at man skulle gå længere end til at give tilladelse til, at han rejste på ferie en måned eller to i hjemlandet. Og han tilføjede: “Moltke alene!”. Interessant nok understregede Aksel Larsen også, at Laursen skulle rejse på dansk pas, idet “ingen myndighed i Danmark ved, at han er sovjetisk statsborger. Man går tværtimod ud fra, at han stadig har bevaret sit danske statsborgerskab”. Følgelig foreslog han en passende dækhistorie, der skulle bruges til at skaffe ham et sådant dansk pas.<sup>92</sup>

Det blev aldrig til fast ophold i Danmark, men Laursen besøgte fædrelandet flere gange, blandt andet i 1969 i forbindelse med 50-året for stiftelsen af DKP.



*Georg og Elfriede gik i fællesskab mere igennem end de fleste ægtepar, begyndende med den cirka 25-årige Elfriedes besøg hos sin spionagesigtede kæreste i de berlin-ske fængsler. Hvor-efter fulgte parrets nye tilværelse i Sovjetunionen efter fangeudvekslingen, livet under falsk identitet i Fjernøsten med deres lille datter samt familiens udfordringer under Anden Verdenskrig. Slutteligt kom så udrensningen af Laursen i slutningen af 1940'erne. Her er det ældre ægtepar fotograferet sammen i Moskva i 1970.*

I sine sidste år ser Laursen ud til at have levet et stilfærdigt liv i Moskva. Han vendte tilbage til arbejdet ved den statslige radio, men mistede efterhånden synet. I en lang brevveksling med venen Carl Madsen fra 1963-1972 skinner det klart igennem, at han også i pensionisttilværelsen interesserede sig stærkt for udviklingen i Danmark, alt mens han i det daglige tog sig af familien og passede deres lille datja uden for Moskva.<sup>93</sup>

Den 2. maj 1977 sluttede et langt liv i kommunismens tjeneste – Georg Laursen gik bort, 88 år gammel. Efter en ceremoni i Moskva blev hans aske sendt til Danmark.<sup>94</sup>

Mindre end et år senere, den 6. april 1978, døde Elfriede af kræft i en alder af 76 år. Dagen efter døde også Solveig, 48 år gammel; af hendes dødsattest fremgår det, at hun druknede.<sup>95</sup> Bekendte af familien har berettet, at hun kastede sig i Moskva-floden. Efter Solveigs død gik der rygter om, at det var hendes fars tidligere arbejdsgiver, det hemmelige politi – som nu gik under betegnelsen KGB – der havde “hjulpet” hende til at gøre en ende på sit liv.<sup>96</sup> Måske ønskede hun dog vitterligt selv at forlade denne verden. Ikke alene havde hun inden for kort tid mistet begge sine forældre. Tragedien kan også have bundet i, at sovjetmyndighederne ikke ville lade Solveig tage permanent ophold i Danmark på grund af hendes indgående kendskab til faderens arbejde. Af hendes efterladte papirer fremgår det, at hun i 1976 havde giftet sig med en dansk mand, der i Danmark ventede på, at de skulle starte et liv sammen. Dertil kom, at hun stod til at modtage en arv fra Elfriedes søster i Tyskland, der netop var betinget af, at hun tog ophold i Danmark. Både af følelsesmæssige og materielle årsager kan det således have været meget svært for hende at forestille sig en alenetilværelse i Sovjetunionen – mærket af alvorlig sygdom, som hun efter alt at dømmes også var. Der synes således at have været grundlag for en sidste desperat handling.

Georg, Elfriede og Solveig havde i årenes løb oplevet meget sammen og klaret sig gennem talrige udfordringer. Men historien om danskeren og hans familie fik ikke nogen lykkelig afslutning.

Når man betragter Georg Laursen/Moltkes samlede liv og karriere, bliver man slået af, i hvor høj grad han på den ene eller anden vis var direkte involveret i en række af det 20. århundredes mest skelsættende begivenhedsforløb: den russiske revolutionære bevægelse under Første Verdenskrig, opbygningen af den Den Kommunistiske Internationale efter krigen, de politiske kampe i Weimarrepublikkens Tyskland, den dramatiske udvikling i Fjernøsten i 1930'erne, Stalins store terror, Moskvas stadige bestræbelser på at stramme kontrollen med de udenlandske kommunistpartier, den sovjetiske indsats på hjemmefronten under Anden Verdenskrig, optakten til Den Kolde Krig og Stalins nye udrensninger i 1940'erne.

Lige så karakteristisk er det, at en meget stor del af hans mangesidige virksomhed fandt sted i dybeste hemmelighed. For den bredere offent-



lighed i Danmark blev Georg Laursen eller Moltke derfor aldrig et kendt navn.

Takket være de senest tilkomne kilder er vi imidlertid i dag i stand til at afdække en lang række detaljer om hans forskellige aktiviteter. Der er stadig mange uafklarede spørgsmål. Men én ting står fast: Det var troen på den kommunistiske sag, der var den altoverskyggende faktor i alt, hvad han foretog sig. Det var den, der mere end noget andet gav dekorationsmaleren fra Svendborg så usædvanligt et liv.

## Noter

1. Laursens liv frem til 1927 behandles i artiklen: Georg Laursen. Fra malersvend til sovjetagent, *Arbejderhistorie*, 1, 2015, s. 6-33. Artiklerne bygger dels på Georg Laursens personsag i Kominternarkivet, der i dag befinder sig i kopi hos Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, og dels en lang række andre primære kilder. For en kritisk diskussion af brugen af personsagen som kildegrundlag, se den foregående artikel, s. 6-9. Se også disse sider samt tilhørende noter for en gennemgang af de øvrige kilder og den anvendte litteratur. Her kan også findes en kort præsentation af den aktuelle forskningssituation. Jeg vil gerne takke alle dem, der på den ene eller anden måde har bistået mig under arbejdet med de to artikler. Tak til professor, dr. phil. Kurt Jacobsen og professor emeritus, dr. phil. Bent Jensen for at videregive information samt stille kilder til rådighed, til ph.d.-studerende Chris Holmsted Larsen og ph.d.-studerende Kim Frederichsen for at gøre mig opmærksom på relevante kilder, samt arkivar ved Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv Jesper Jørgensen for hjælp til at identificere og fremskaffe materiale. Også en stor tak til Lajla Christensen og Salli Besiakow, der har haft personlig kontakt til Georg Laursen og hans familie og har delt deres viden med mig. En særlig tak til dr. phil. Niels Erik Rosenfeldt for kommentarer til artiklerne og hjælp til forståelse af Komintern og dens apparat.
2. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA), Kominternarkivet, arkiv nr. 2839, fond 495, opis 208, delo 332 (herefter ABA 2839, personsag 332), blad 56. Laursen opererede i sin karriere under forskellige dæknavne. I artiklen vil han, bortset fra i en række kildecitater, for overblikkets skyld kun blive omtalt som Georg Laursen, selvom han altså i Sovjetunionen nu havde skiftet navn til Georg Franzevitj Moltke. En "selvbiografi" er en særlig dokumenttype, hvori det enkelte partimedlem anfører en lang række personlige informationer og desuden beskriver sin politiske baggrund og aktuelle politiske meritter.
3. Se brevvekslinger mellem Georg Laursen og hans familie: Bundesarchiv (BA), ZC 20146 A. 1-4, *Reichskommissar für Überwachung der öffentlichen Ordnung*, indeholder blandt andet "Prüfung von Aufenthaltsgenehmigungen und Überwachung von Ausländern, 1920-1928"; BA, R 3003/13 J 41/26, *Prozesakte der Reichsgerichtes*.
4. *Danica i Rusland. Kilder til Danmarks historie efter 1917 i de russiske arkiver. Resultatet af et forskningsprojekt*, Rigsarkivet, København 1994, side 124, Fond 495, opis 174. EKKI er en forkortelse for Kominterns Eksekutivkomite, og CK står for centralkomite. Kilden findes i Kominternarkivet, og det har ikke været muligt at skaffe en kopi til Danmark. Den omhandler ifølge registranten kommunisternes arbejde i landarbejdernes fagforening. Det ser altså ikke ud til at være i sin egenskab af IKK-medlem, Laursen skriver, idet dette arbejde primært drejede sig om interne disciplinære forhold.

5. Ole Sohn: *Fra Folketinget til celle 290*, 6. udgave, Rødovre 2011, s. 121.
6. Grant Adibekov et al: *Organizatsionnaja struktura Komintern 1919-1943*, Moskva 1997, s. 146.
7. Samtale med Kurt Jacobsen, efteråret 2015. Jacobsen har først og fremmest sin viden fra en tidligere russisk agent, der selv havde arbejdet for den militære efterretningstjeneste og havde haft personlig kontakt med Laursen. Maillkorrespondance med Bent Jensen, efteråret 2015. Historikeren har erfaret dette gennem kontakter i Rusland, men er ikke i stand til at afsløre kilderne nærmere.
8. Se nærmere om denne diskussion i *Arbejderhistorie*, 1, 2015, s. 14-17.
9. Villy Fuglsang: *Som jeg husker det*, Aalborg 1985, s. 175; Kurt Jacobsen: artikel om Georg Laursen i *Leksikon for det 21. århundrede*, <http://leksikon.org/art.php?n=1548>; *Berlingske Tidende* og *Social Demokraten* i perioden 24.-26.9. 1935; Samtale med Lajla Christensen, efteråret 2015, hvis familie havde kontakt med Georg Laursen; *Land og Folk*, 4.5.1977. Der kan naturligvis være tale om indbyrdes afhængighed mellem en eller flere af kilderne. Enkelte dokumenter i personsagen efterlader også en usikkerhed om, hvor fast hans base i Shanghai var. I en selvbiografi skriver han lidt kryptisk: "Fra begyndelsen af 1925 til nuværende tidspunkt blev jeg brugt til illegalt, konspirativt arbejde dels i Moskva og dels i udlandet". Et alibi som købmand og tæppehandler har i hvert fald givet mulighed for at rejse omkring, uden at det har vakt den store opsig.
10. Frederic Wakeman, Jr.: *Policing Shanghai 1927-1937*, Berkeley 1995, s. 132-161.
11. Raymond W. Leonard: *Secret Soldiers of the Revolution. Soviet Military Intelligence, 1918-1933*, Westport 1999, s. 125-127; David McKnight: *Espionage and the Roots of the Cold War. The conspiratorial Heritage*, London 2002, s. 100-122.
12. Leonard 1999, s. 122-128.
13. *Social-Demokraten*, 26.9.1935 Laursen nævner selv i et brev mange år senere til vennen Carl Madsen, at han arrangerede en illegal motorbådsrute over Flensborg Fjord. Carl Madsens arkiv, Det Kongelige Bibliotek, brev fra Georg Laursen til Carl Madsen, 8.12.1972.
14. Se *Arbejderhistorie*, 1, 2015, s. 20-24.
15. ABA 2839, personsag 332, blad 26, 28, 31, 79; se også *Arbejderhistorie*, 1, 2015, s. 15-17; Vladimir Antonov & Vladimir Karpov: *Tajnyje informatory Kremlja. Vollenberg, Artuzov i drugie*, Moskva 2001, s. 241-244. Tjekaen var den oprindelige betegnelse for Sovjetstatens hemmelige politi ved dets oprettelse i 1917. Afledt af dette ord kaldtes medarbejderne her ofte tjekister, også efter at tjenesten skiftede til andre navne.
16. Fuglsang 1985, s. 175.
17. Robert Whyman: *Stalin's Spy. Richard Sorge and the Tokyo Espionage Ring*, London 1996, kap. 4; Leonard 1999, s. 123-127.
18. Den tyske agent Otto Braun, der i Berlin havde været en af danskerens tætteste samarbejdspartnere, blev i 1932 ligeledes sendt til Kina. Braun havde ligesom Laursen siddet fængslet i Tyskland i slutningen af 1920'erne på grund af sine revolutionære aktiviteter, men var siden blevet befriet i en spektakulær fangeflugt. Også han havde efterfølgende slået sig ned i Sovjetunionen. Vi ved, at han under et kortere ophold i Shanghai havde en grad af kontakt til Richard Sorge, og også som agent hørte til i den tungere ende. Braun blev således senere – under det kinesiske navn Li De – militærrådgiver for Mao Zedong og deltog som formentlig den eneste udlænding i den legendariske Lange March. Se: Otto Braun: *Chinenesische Aufzeichnungen 1932-1939*, Berlin 1973; Freddy Litten: Otto Braun's Curriculum Vitae – Translation and Commentary, *Twentieth-Century China*, 23, 1, 1997, s. 31-61. En fuld version af denne tekst kan findes på forfatterens hjemmeside, [www.litten.de](http://www.litten.de).
19. ABA 2839, personsag 332, blad 58.
20. Samtale med Lajla Christensen efteråret 2015.
21. Se bl.a. *Social-Demokraten*, *Ekstra Bladet*, *BT*, *Politiken*, *Jyllands-Posten* og *Berlingske Tidende* i perioden 24.-26.9.1935.

22. De tyske myndigheder havde allerede et godt kendskab til Laursens virksomhed gennem retssagen mod ham, og han figurede desuden hos de nazistiske myndigheder på en liste over vigtige internationale kommunister. Se BA, R 58/4201 (Reichssicherheitshauptamt), blad 52.
23. *Social-Demokraten*, 26.9.1935. Se også *Ekstra Bladet*, *BT*, *Politiken*, *Jyllands-Posten* og *Berlingske Tidende* samme dato.
24. ABA 2839, personsag 332, blad 68-70.
25. Wakeman 1995, s. 146.
26. Laursen var i Schweiz i tæt kontakt med Lenin og Kominterns første formand Grigorij Zinovjev. Desuden var han ifølge flere vidnesbyrd også i venskabelig kontakt med Lev Trotskij og Karl Radek. Vi ved desuden fra et brev i forbindelse med den såkaldte Kruse-sag, at han førte samtaler med den senere kominternleder Bukharin.
27. ABA 2839, personsag 332, blad 8.
28. ABA 2839, personsag 332, blad 57.
29. Niels Erik Rosenfeldt: *The "Special World". Stalin's power apparatus and the Soviet system's secret structure of communication*, København 2009, bd. 2, s. 267-278.
30. Fridrich Firsow: *Die Komintern und die Große Säuberung*, I: Michael Buckmiller & Klaus Meschkat (red): *Biographisches Handbuch zur Geschichte der Kommunistischen Internationale*, Berlin 2007, s. 361-377; Mcloughlin et al: *Kommunismus in Österreich 1918-1938*, Innsbruck 2009, s. 472; Niels Erik Rosenfeldt: *Verdensrevolutionens Generalstab. Komintern og det hemmelige apparat*, København 2011 s. 301; Morten Møller: *Ellen og Adam. En fortælling om kærlighed og terror i Stalins Moskva*, København 2014, s. 194.
31. Se Jesper Jørgensen et al. (red): *Datskije kadry Moskvj v stalinskoje vremja. Izbrannyje dokumenty iz litjnykh del dattjan v arkhive Kominternu*, Odense 2013, s. 558-605.
32. ABA 2839, personsag 332, blad 62, 65.
33. K. M. Anderson & A. O. Tjubarjan (red.): *Komintern i vtoraya mirovaya vojna, chast I, do 22 jnuya 1941 g.*, Moskva 1994, s. 310-319.
34. Møller 2014, 257-266, passim.
35. Morten Thing: *Portrætter af 10 kommunister*, Århus 1996, s. 9-69.
36. Se eksempelvis karakteristikker i Jørgensen et. al., Odense 2013 af Karen Tovborg-Jensen, s. 210 og karakteristik af Jens Nicolai Lykkeberg-Nielsen, s. 320. Ved en gennemgang af samtlige relevante personsager, vil der formodentlig kunne findes en del flere eksempler på dette arbejde. Om den senere fremtrædende modstandsmand Børge Houmann noterede Laursen efter samtalerne med Aksel Larsen og Martin Nielsen blandt andet, at han var "sædeles godt begavet" og "udholdende og ihærdig med arbejdet". Desuden var han en god taler dog med vel mange "lyriske indslag". Se: Morten Møller: *Hvem er Nielsen? En fortælling om kommunisten og modstandslederen Børge Houmann*, København 2012, s. 149, 206.
37. Ole Sohns bog "Fra Folketinget til celle 290" (København 1992) omhandler Arne Munch-Petersens skæbne. Se også Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen. Stifteren af SF*, 3. udgave, København 2010; Rosenfeldt 2011, s. 262-274.
38. ABA 2839, personsag 366 (Arne Munch-Petersens personsag), blad. 42-44.
39. Sohn 2011, s. 195; Jacobsen 2010, s. 445.
40. Morten Jentoft: *Radio Moskva. Nordmenn i Sovjet-propagandaens tjeneste*, Trondheim 2011, s. 97, 224, 228.
41. Rosenfeldt 2011, s. 317-320.
42. Tallet 2-3.000 er sandsynligvis sat for højt, se Jesper Jørgensen & Thomas Wegener Friis: *Komintern og de danske kommunister. Et dansk-russisk projekt om de danske personsager i Kominterns arkiver*, *Arbejderhistorie*, 2, 2014, s. 14.
43. Hans Kirchoff & Aage Trommer: *Vår kamp vil vokse og styrkes*, Viborg 2001, s. 121-130.
44. Anderson & Tjubarjan 1994, s. 355-356: *Protokol fra møde i EKKI's sekretariat 5*.

- 6.1940, s. 463-464: *Protokol fra møde i EKKI's presidium, 19. 12.1940*; s. 468: *Protokol fra møde i EKKI's sekretariat, 31.12.1940*.
45. Anderson & Tjubarjan 1994, brev fra A. Kurella til D. Manuilskij af 10.10.1940, s. 433-435. Som et eksempel på de mange kundskaber, som Laursen gennem et liv i kommunismens tjeneste havde fået, kan i denne forbindelse nævnes, at han ifølge sine Kominternpapirer ud over dansk, norsk, svensk, engelsk og tysk også beherskede hollandsk, selvom det ligesom hans russisk var "svagt". (ABA 2839, personsag 332, blad 45.)
46. Bernhard H. Bayerlein (red.): *Tagebücher 1933-1943*, Berlin 2000. Ved læsning af Dimitrovs dagbøger står det klart, at radiopropagandaen efter det tyske angreb fyldte meget i Komintern-lederens daglige arbejde.
47. At Laursen både som kadremedarbejder og radiomedarbejder var velorienteret om kommunisternes illegale aktiviteter i Nordeuropa, får man også et fingerpeg om i et langt senere brev til vennen Carl Madsen. Som det her udtrykkes, kendte han "ganske godt" til Ernst Wollwebers og Herbert Wehners arbejde i Skandinavien "under den sidste krig". Wollweber havde siden 1936 ledet en sabotageorganisation med underafdelinger i en række lande, herunder de skandinaviske. Organisationens aktiviteter blev dog droslet ned under den tysk-sovjetiske ikke-angrebspakt 1939-1941, og Wollweber selv blev arresteret i Sverige i 1940. Men en række medlemmer af hans organisation fortsatte i de følgende år sabotagearbejdet under nye former, ikke mindst i Norge. Wehner blev i 1941 sendt til Sverige af Komintern for at organisere eksilkommunisternes kamp mod Hitlerregimet og koordinere de illegale kommunistiske modstandsgruppers arbejde i selve Tyskland. Han blev arresteret i 1942.
48. Adibekov et al. 1997, s. 220.
49. ABA 2839, personsag 332, blad 50.
50. Det Russiske Statsarkiv for Socio-Politisk Historie (RGASPI), fond 495, opis 18, delo 1335, *Fortegnelse over medarbejdere i IKKI's apparat i fjerde kvartal 1941*.
51. Adibekov et al. 1997, s. 223; Jentoft 2011, s.70.
52. Adibekov et al. 1997, s. 220-221.
53. ABA 2839, personsag 332, blad 36.
54. Bayerlein 2000, s. 531.
55. ABA, 2839, personsag 332, blad 45.
56. Bayerlein 2000, s. 571-573; K. M. Anderson & A. O. Tjubarjan (red.): *Komintern i vtoraya mirovaya vojna, chast II, posle 22 iyunya 1941 g.*, Moskva 1998, s. 249-251.
57. Adibekov et al. 1997 s. 223-224; Anderson & Tjubarjan 1998, s. 177-181.
58. Ibid., s. 224-225; Bayerlein 2000, s. 531-532.
59. Ibid., s. 571-573.
60. Ibid., s. 600; Anderson & Tjubarjan 1998, s. 261-262.
61. Bayerlein 2000, s. 520.
62. ABA 2839, personsag 332, blad 47-48.
63. Bayerlein 2000, s. 701-702, 708; Mette Skak: Komintern og kadrekontinuiteten efter 1943, I: Jesper Jørgensen et al. (red.): *Komintern og de dansk-sovjetiske relationer*, København 2012, s. 172-176; Natalia Lebedeva: Opløsningen af Komintern, I: Ibid., s. 216-217, 232, 252..
64. ABA 2839, personsag 332, blad 41, se også blad 38, 45.
65. Bent Jensen: *Bjørnen og Haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965*, Odense 1999, s. 61.
66. Morten Jentoft nævner i værket *Radio Moskva. Nordmenn i Sovjet-propagandaens tjeneste* Laursen flere gange. Forfatteren til værket synes dog til en vis grad at sammenblende de ordinære radioudsendelser og de illegale.
67. Ved læsning af Dimitrovs dagbøger står det klart, at begge dele ofte blev diskuteret på møder i ledelsen. Se også diverse dokumenter i Anderson & Tjubarjan 1998.
68. Denne har efter alt at dømme også gået under navnene Folkesenderen til Norges frihed og Frihedssenderen. Se Jentoft 2011, s. 94-95.

69. ABA 2839, personsag 332, blad 34.  
 70. ABA 2839, personsag 332, blad 35.  
 71. Jentoft 2011, s. 67.  
 72. Jensen 1999, s. 60-62.  
 73. Jacobsen i *Leksikon for det 21. århundrede*; Se diverse dokumenter i Jorgensen et al. 2013; samt i de øvrige danske og norske personsager i Kominternarkivet.  
 74. ABA 2839, personsag 30 (John Christmas Møllers personsag), blad 24-25.  
 75. ABA 2839, personsag 37 (Knud Kristensens personsag), blad.44.  
 76. ABA 2839, personsag 33 (Hans Hedtofts personsag), blad 53.  
 77. Jacobsen 2010, s. 351.  
 78. Jorgensen et al. 2013, s. 115.  
 79. Jacobsen 2010, s. 351- 354; Jensen 1995, s. 140, 264; Jorgensen et al. 2013, s. 115-121.  
 80. Jensen 1995, s. 140, 264.  
 81. Torgrim Titlestad: *I Stalins skygge. Kampen om NKP 1945-1949*, Stavanger 1997, s. 255-256.  
 82. Ibid., s. 258.  
 83. ABA 2839, personsag 332, blad 8.  
 84. Jentoft 2011, s. 125.  
 85. Jacobsen i *Leksikon for det 21. århundrede*.  
 86. Hermann Weber & Ulrich Mählert: *Terror. Stalinistiske Parteisåberungen 1936-1953*, München 1998, s. 187-216.  
 87. ABA 2839, personsag 332, blad 14.  
 88. ABA 2839, personsag 332, blad 20.  
 89. ABA 2839, personsag 332, blad 3.  
 90. ABA 2839, personsag 332, blad 17.  
 91. ABA 2839, personsag 332, blad 15  
 92. RGANI, 5-28-435, 13-17, breve fra Aksel Larsen til centralkomiteen for Sovjetunionens kommunistparti af 4.3.1956 og 1.11.1956. Også af skrivelse af 10.3.1956 fremgår det, at Solveig er "alvorligt syg", og der efterspørges kvalificeret medicinsk behandling af hende. Efterfølgende fremgår det af ABA 2839, personsag 332, blad 1, at hun 10.5.1956 var sendt til nærmere undersøgelser.  
 93. Carl Madsens arkiv, brevveksling mellem Georg Laursen og Carl Madsen i årene 1963-1972.  
 94. Jacobsen i *Leksikon for det 21. århundrede*.  
 95. Elfriede og Solveigs dødsattester. Disse og en mængde andre personlige papirer blev af en bekendt af familien videregivet til historiker Kurt Jacobsen. Originalerne findes i dag Kominternarkivet.  
 96. Samtale med Kurt Jacobsen efteråret 2015.

## Abstract

Julie Birkedal Riisbro: *Georg Laursen. From Painter to Soviet Agent. Part II. Arbejderhistorie nr. 1 2016*, pp. 64-102.

This is the second of two articles about the colourful and dramatic life of the Danish-born communist Georg Laursen who dedicated his whole life to working for international communism.



The article resumes the story of Laursen's career from late 1927, i.e. at the time when he arrived in the Soviet Union and changed his name to Georg Moltke for what he himself referred to as "conspiratorial reasons".

After a couple of years in Moscow he appears to have been sent to Shanghai. The second part of the article tries to uncover his work there as an agent of the Soviet Secret Police during the 1930s.

The third part deals with his activities as an official in the Comintern apparatus where he held an influential position in the "cadre department" as a senior consultant for Scandinavia and, for a short period of time, also the Baltic countries. In this capacity he kept an eye on both the leading members of the national parties and on the state of the parties as a whole.

The fourth part is devoted to Laursen's work within the field of the Comintern's radio propaganda, which began at some point after the German attack on the Soviet Union in June 1941. He was especially responsible for the "illegal" radio transmissions from the so-called Norwegian Editorial Office ("Frit Norge"), which also appears to have covered Denmark. These kinds of radio transmissions – which were also directed to the anti-Nazi movements in many other countries during the war – were undoubtedly considered to be of great importance by Moscow. Immediately after the formal dissolution of the Comintern in 1943 Laursen continued his work more-or-less unchanged but now in the so-called Institute no. 205 under the Soviet Communist Party's Department of International Information (OMI). Gradually, however, and especially after the end of the war, his work again seems to have been concentrated on cadre affairs.

The article also tells the story of how Georg Laursen became a victim of the new series of purges that Stalin unleashed in the late 1940s. In 1949 he was arrested and a year later sentenced to five years' internal exile in Kazakhstan but surprisingly he was set free as early as 1951, which is to say even before Stalin's death.

Finally, a brief outline is given of how Georg Laursen and his family spent their last years in Moscow until his death in 1977 and that of his wife and daughter less than a year later.

Julie Birkedal Riisbro  
cand.mag. i østeuropastudier og samfundsfag,  
sprogunderviser,  
julie\_birkedal@hotmail.com